

»Gamle Thomsens« børnebørn

Om oprettelsen af de første provinsmuseer i Danmark

Af Birgitte Kjær

I denne artikel skildres baggrunden for oprettelsen af de kulturhistoriske provinsmuseer i sidste halvdel af 1800-tallet. Museerne falder i to hovedgrupper:

1. Museerne i stiftsbyerne som indeholdt arkæologi, historie og højere stands kultur.
2. Museerne på landet med bondestandens kultur som indsamlingsobjekt.

For at belyse, hvorfor disse samlinger adskiller sig så meget fra tidligere tiders samlinger, at det er rimeligt at opfatte dem som en provinsmuseums»bølge«, må vi kort se på baggrunden.

1600- og 1700-tallet var tiden for de store privatsamlinger af blandet indhold: malerier, oldsager, bøger, naturalier, konkylier, mønter m.m. i skønsom blanding. Et stykke op i 1800-tallet dyrkedes samlinger af denne art stadig i de højere kredse, men man begyndte nu i stigende grad at specialisere sig, f.eks. i mønter, oldsager o.lign. Disse privatsamlinger var i enkelte tilfælde tilgængelige for publikum, men det må alligevel ses som en nyskabelse, da man i 1800-tallets begyndelse for alvor begyndte at skabe offentlige samlinger til almindelige menneskers oplysning.

Påvirket af de bestræbelser, der i andre lande blev gjort for at bevare mindesmærker og oldsager – og ud fra ønsket om at kende det dunkle tidsrum forud for de historiske tider – oprettedes i 1807 »Den kgl. Commission for Oldsagers Opbevaring« i København.¹ Der indgik en del oldsager til Commissionens samling i København, men den blev imidler-

tid hverken ordnet eller passet. Først da Chr. Jürgensen Thomsen i 1816 blev Commissionens sekretær, blev samlingen opstillet systematisk og metodisk. Thomsen grundlagde ved sin ordning af samlingen den inddeling af oldtidens materielle levn, der – på materialet selv – adskilte det i 3 på hinanden følgende tidsaldrer: stenalder, broncealder og jernalder.

Allerede i 1818 synes han at have haft sit system udarbejdet og Commissionens samling opstillet derefter; dette kom i den følgende tid ikke alene besøgende til gode (til hvem Thomsen med rund hånd øste af sine erfaringer), men også f.eks. lokale stiftsbiblioteker, der i folkeoplysningens tjeneste på den tid ofte oprettede små oldsagssamlinger; det er påvist, at den oldsagssamling, Commissionen allerede i 1818 stillede til rådighed for Fyens Stiftsbibliotek, sandsynligvis blev opstillet efter 3-periode-systemet².

Oldsagscommissionens samlinger voksede stærkt under Thomsens ledelse, og i 1832 overførtes de til større lokaler på Christiansborg; da var samlingerne allerede blevet forøget med store dele af det nu opløste kongelige Kunstkammer, hvoraf de genstande, der stammede fra oldtid og historisk tid op til ca. 1660 overførtes til Oldsagscommissionens samling. Af Kunstkammerets andre dele oprettedes der nu eller senere selvstændige samlinger, som Thomsen dog også kom til at stå som leder af; her blev etnografisk samling et af hans hjertebørn. Senere knyttedes Den kgl. Mønt- og Medaillesamling og Antikkabinetet til Thomsens museumsimperium. Den fortsatte vækst af Oldsagscommissionens

Birgitte Kjær, f. 1943, cand mag. (historie og forh. arkæologi) 1975, museumsinspektør ved Købstadmuseet Den gamle by, Århus 1979.

1. Victor Hermansen: Om Oprettelsen af »Den kgl. Commission til Oldsagers Opbevaring« i 1807. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1931.

2. Victor Hermansen: Tredelingen og Odense. Fynske Studier 4. Odense 1960.

samling gjorde snart også lokalerne på Christiansborg for små, og i 1854 flyttedes de til Prinsens Palæ, hvor de sammen med de senere tilkomne samlinger i dag udgør Danmarks Nationalmuseum.

Et princip for Thomsen var, at samlingerne overalt skulle være offentlige og gratis tilgængelige mindst én gang om ugen, og på Oldnordisk Museum (som de arkæologiske og historiske samlinger i København kaldtes) var han så vidt muligt selv til stede for at vejlede publikum³.

Hånd i hånd med bestræbelserne for at søge landets oldsager bevaret og deres historie formidlet ud til bredere dele af befolkningen gik bestræbelserne for at søge de jordfaste mindesmærker fredet. I 1847 oprettedes, specielt til Jens Jacob Asmussen Worsaae, en stilling som organisator af fredningsbestræbelserne ved etableringen af *Inspectionen til de antikvariske Mindesmærkers Bevaring*, senere *Direktionen til de antikvariske Mindesmærkers Bevaring*. Også her var Worsaae chef, men i nært samarbejde med Thomsen. Efter Thomsens død i 1865 overtog Worsaae direktørembedet for Oldnordisk Museum, men beholdt direktørposten for mindesmærkernes bevaring. Worsaaes direktørtid strakte sig over knapt 20 år til hans død i 1885.⁴

Enkelte stiftsbiblioteker havde som nævnt små kulturhistoriske samlinger, men de førte en ganske hensygnende tilværelse. I realiteten var al kulturhistorisk museumsvirksomhed op til midten af 1800-tallet koncentreret i København. På denne baggrund er det et vældigt skred, da der efter 1850 pludselig i en

stadig tættere strøm oprettes kulturhistoriske museer ud over landet. I det følgende belyses denne bevægelses start.⁵

Antikvarisk

virksomhed uden for København i det 19. årh.'s første halvdel

Det er vanskeligt at erkende graden af arkæologisk-historisk interesse i byerne og på landet i tiden op til provinsmuseernes oprettelse. Oldsagskommissionen udsendte kort efter sin oprettelse i 1807 skemaer til alle præster i landet for at få registreret mindesmærker o.lign. fra oldtid og historisk tid. Disse indberetninger indgik til Oldnordisk Museum i meget varierende mængde og kvalitet. De ligger imidlertid alle ganske tidligt i århundredet, og vidner ikke sikkert om aktivitet i befolkningen, og de kan kun, hvor der er registreret en større mængde oldsager og mindesmærker tages som udtryk for en aktivitet, der kunne føre til interesse for senere museumsarbejde i befolkningen.

En anden indfaldsvinkel er antallet af især bøndernes fundindberetninger til Oldnordisk Museum – ofte gennem lokale embedsmænd; men da sådanne meddelelser i mange tilfælde er afgivet i håb om dusør, vil ofte kun de bedste fund være registreret. Yderligere synes indberetningshyppigheden at aftage i forhold til afstanden til stiftsbyen.

Et forhold, der synes at have været mere folkeligt engagerende, er dels de engelske og hamburgske oldsagsopkøbere, dels de private

3. Victor Hermansen: C. J. Thomsens første Museumsordning. Et Bidrag til Tredelingens Historie. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1934, p. 99–122.

4. Problemerne vedr. den ældste, danske museumshistorie har optaget mig gennem længere tid; jeg har her til hver en tid fundet kyndige diskussionsdeltagere i kontorchef i Fredningsstyrelsen, mag. art. Kristian Kristiansen og forskningsbibliotekar, mag. art. Jørn Street-Jensen, Statsbiblioteket, Århus. Jeg må udtrykke min bedste tak for deres altid beredvillige bistand. – Til belysning af den ældre museumshistorie kan iøvrigt henvises til Holger Rasmussen: Dansk Museumshistorie. De kulturhistoriske Museer. Arv og Eje 1979, hvori dansk museumshistorie behandles bredt. For den mere specielle ældre danske museumshistorie, centreret om Chr. J. Thomsen, kan henvises til Jørn Street-Jensens udgivelse af korrespondancen mellem Chr. J. Thomsen og Ludwig Lindenschmit. Mainz 1980 (i trykken), – samt til Kristian Kristiansen: A Social History of Danish Archaeology (1805–1975), Towards a History of Archaeology. Ed. by Glyn Daniel & Ole Klindt-Jensen. 1980 (i trykken).

5. Denne artikel er en bearbejdelse af resultaterne fra mit speciale til historisk institut, Århus Universitet, 1974: »De første kulturhistoriske provinsmuseers oprettelse omkring midten af det 19. årh.«. Her fremlagdes ud over resultaterne af analysen en meget stor materialesamling, som der må henvises til generelt. Specialet er tilgængeligt på både kunsthistorisk og historisk institut, Århus Universitet.

samlere.⁶ Folk på landet blev klar over, at det kunne være indbringende at samle oldsager til videresalg. Hertil må føjes jernbane- og vejbyggeri, opdyrkning o.lign.; folk så her, hvordan f.eks. oldtidshøje splittedes totalt. Disse to sidste forhold bevirkede også, at flere fik øjnene op for, at oldsager og mindesmærker skulle bevares – og bevares for Danmark.

Heller ikke i de byer, hvor museerne oprettedes, synes der at have været nogen baggrund i retning af særlig interesse for historisk arbejde. Ribe er måske en undtagelse; både J. Kinch og J. Helms, der begge var med til at starte museumsforeningen, var lærere på Katedralskolen, hvorfra meget af det store historiske arbejde om Ribes store fortid var udgået, – og begge fortsatte det historiske arbejde, ikke alene ved museumsarbejdet, men ved mange lærde bidrag til f.eks. Ribe bys historie, domkirken i Ribe, egnens kirker m.v.

Der er påvist private oldsagssamlinger i f.eks. Århus⁷ i tiden efter 1800. Dog må man her sige, at især oberst J. Høegh Guldbergs samling ved sit videnskabelige tilsnit adskilte sig fra normen, idet den kun rummede genstande, der var udgravet af ham selv, og indeholdt oplysninger om genstandene og fundforholdene. Andre gode samlinger fandt man på de fynske herregårde, f.eks. Johan Bülow's og Vedel Simonsens m.fl., der nok rummede lidt af hvert, men dog koncentrerede sig om oldsager.⁸

Stiftsbibliotekernes og katedralskolernes oldsagssamlinger må her ses som udtryk for tidens opdragende tendenser; folk, der ikke selv havde mulighed for at anlægge oldsags-

samlinger, eller for at komme til København, skulle have mulighed for at se sådanne samlinger, da de gav oplysninger om forfædrenes liv og fædrelandets fortid. Samlinger af denne type er med sikkerhed påvist i Odense, Viborg og Århus,⁹ men kan have eksisteret på andre biblioteker. Disse offentlige småsamlinger var ikke i alle tilfælde tilstrækkelig tilgængelige; i Odense lå samlingen nærmest hengemt og har ikke kunnet bidrage væsentligt til at stimulere interessen i befolkningen.¹⁰ I andre tilfælde er bibliotekssamlingen overgået til katedralskolen, som tilfældet var i Århus, og har formodentlig dér virket mere efter hensigten.

Hverken i by- eller landbefolkningen var der en særlig udstrakt interesse for antikvarisk arbejde ud over ganske få enkelte interesserede; den brede interesse møder vi ikke endnu.

Lokale museumsplaner før ca. 1850

At der var flere tidlige, men ikke realiserede planer om oprettelse af provinsmuseer, synes ikke før erkendt i sammenhæng; derfor heller ikke, at Oldnordisk Museum, allerede før provinsmuseernes oprettelse omkring 1860, flere gange havde haft lejlighed til at udvikle retningslinjer for et fremtidigt samarbejde de to museumsformer imellem. – Problemet med lokale samlinger i landets provinsbyer opstod for Oldnordisk Museum allerede i 1818, da Stiftsbiblioteket i Odense ansøgte om dubletter til forøgelse af den lille samling, det allerede havde. Oldsagscommissionen fandt det

6. A. Feddersen: Om Oldtsamlingen i Viborg. Samlinger til jydsk Historie og Topografi, I. 1866. P. 57–60.

G. L. Wad: Vedel Simonsens og Werlauffs Brevvexling. I: G. L. Wad: Fra Fyens Fortid. Samlinger og Studier II, København 1916.

J. J. A. Worsaae: Bevaring af de fædrelandske Mindesmærker. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1877.

7. Helge Søgaard: Den ældste samling til dansk kulturhistorie i Århus. Købstadsmuseet »Den gamle By«. Årbog 1952.

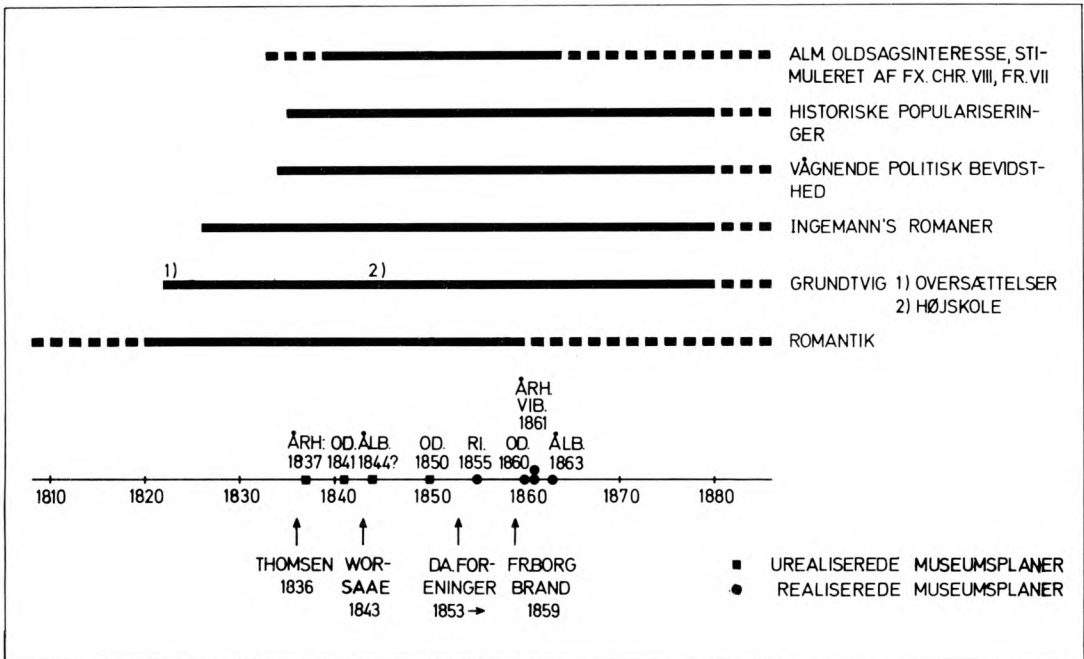
8. Victor Hermansen: Johan Bülow som samler. Kulturminster, ny.rk. II. København 1957.

G. L. Wad: Vedel Simonsens og Werlauffs Brevvexling. I: G. L. Wad: Fra Fyens Fortid. Samlinger og Studier II, København 1916.

9. Victor Hermansen: Tredelingen og Odense. Fynske Studier 4. Odense 1960. Kjøbenhavnsposten 4/11 1837.

Det kgl. Museum for de nordiske Oldsager til Gottlieb Bruun, Viborg – 1855. Nationalmuseets 1. afdelings topografiske arkiv, stednummer 13.08.01.

10. Svend Larsen: Et Provinsmuseums Historie. Odense 1935, p. 14.

Figur 1.

da på sin plads at præcisere, at »man maatte ansee Samlingen i Kiøbenhavn som Hovedsamling, og alle andre som Filial-samlinger, som man med Fornøyle vilde understytte, men som maatte tilholdes at give en Forklaring over de Sager, de allerede havde, og aarlig en Indberetning til denne Commission over alle tilkomne Sager, paa det at hertil maatte afleveres de Stykker, som maatte være af Vigtighed for Commissionens Samling«. ¹¹ Man accepterede altså provinssamlingerne, men prøvede at knytte dem til Oldsagskommissionens samling som *filialer*. Senere i året 1818 finder Oldsagskommissionen det nødvendigt at uddybe: »En af de første Foranstaltninger, Commissionen for Oldsagerne lod sig være vigtig, var at grunde en Samling af de Oldsager, som ikke erholdt deres Værd og Betydning af det Sted, de fandtes paa, men som man maatte ønske at finde samlede for deraf at kunne uddrage videnskabelige Resultater Commissionen finder, at i den senere Tid er i Provinserne begyndt adskillige Indretninger, der for dens Samling

enten kunne blive af de heldigste eller ogsaa af de mest Uheld bringende Virkninger, Commissionen er nemlig blevet opmærksom paa, at i denne Tid er gjort forskellige offentlige eller halvoffentlige Indbydelser og Opmuntringer ved adskillige Provindsialbiblioteker. Fra mange sider betragtet anseer Commissionen det nyttig og hensigtsmæssig, at det tilkommende Kongelige Museum ikke blev saa at sige den eneste Oldsamling i hele Riget; og uden at tabe af Sigte de Pligter, der ere den paalagte, og de Love, som bestemme Commissionens Handlinger, vil den med den Varme, som den ene videnskabelige Indretning skylder den anden, gribe enhver Lejlighed til at fremme Provindsial-Oldsamlingerne og sætte en Fornøyle i, efter forud indhentet kongelig Tilladelse, at overlade til dem, som den maae ansee for fast grundede, de Doubletter, som findes at kunne undværes ved Hovedsamlingen Imidlertid haaber Commissionen, at det i Overensstemmelse med de gieldende Anordninger og Hensigten med dens Oprettelse vil blive fun-

11. Victor Hermansen: Tredelingen og Odense. Fynske Studier 4. Odense 1960, p. 23-24.

den nødvendigt, at disse Provindsial-Oldsamlinger maatte blive tilholdte: ikke at medarbejde Hovedsamlingen, men meget meere sættes i den nøyeste Forbindelse med samme, og at i det Tilfælde de skulde komme i Besiddelse af et eller andet enkelt Stykke, der maatte være af Vigtighed for den, de da maatte afgive det, hvorimod de altid vilde blive forsynet med Hovedsamlingsens Doubletter.«¹²

Nu kom oldsagssamlingen på Stiftsbiblioteket i Odense aldrig til at fungere, som den var tænkt, hvorfor der fra Oldnordisk Museums side ikke blev grund til at hævde disse rettigheder.

Det synes heller ikke at være blevet tilfældet over for Stiftsbiblioteket i Århus, der oprettedes i 1821,¹³ og hvor der også oprettedes en lille oldsagssamling, dog af et sådant indhold, at den i 1837 kunne tjene som begrundelse for, at der skulle oprettes en filial af Oldnordisk Museum i Århus.¹⁴ Forslaget om Oldnordisk Museums filial i Århus udgik dog ikke fra Århus, men fra København. Det mest iøjnefaldende er, at præmisserne for den påtænkte Århus-samlings arbejde fuldstændig er på linje med de planer, der fremsattes af Thomsen i 1818 over for Odensesamlingen.

I 1841 møder vi igen tanken om provinsfilialer af Oldnordisk Museum; nu i Odense, hvor Stiftsbiblioteket som nævnt havde haft ringe held med sin oldsagssamling. Den påtænkte samling synes at skulle have et nært tilknytningsforhold til Oldnordisk Museum. Forslaget herom er muligvis udgået fra den antikvarisk interesserede Christian VIII, der i 1818 var indblandet i bibliotekets ansøgning om doubletterne. Odense- og Århus-samlingerne er knyttet til stiftsbibliotekerne. Også i Viborg kendes fra 1855 en oldsagssamling på Stiftsbiblioteket, men hvor langt den går til-

bage vides ikke. I 1844 opstår tanken om oprettelsen af et provinsmuseum i Ålborg; men planen blev ikke realiseret.¹⁵

I Odense fortsatte bestræbelserne; man havde stadig kun oldsagssamlingen på Stiftsbiblioteket. I 1850 var der planer om et »Local-Museum« i Odense; og denne gang i forbindelse med en af de lokale personer, der senere var med i oprettelsen af det endelige museum. I et brev fra Worsaae til Thomsen omtales planen som noget selvfølgelig, og noget, man i København hilste velkommen;¹⁶ Worsaae ville, for at få visse genstande til Oldnordisk Museum i bytte tilbyde genstande, der ville »være mere tjenlige for et Local-Museum«. Ændringen af ordet filialmuseum til fordel for lokalmuseum på dette tidspunkt bør bemærkes.

Der melder sig to spørgsmål:

1. hvorfor opstår planerne om lokalsamlinger på de nævnte tidspunkter – og
2. hvad er grunden til, at de først kan realiseres senere.

I fig. 1 er de urealiserede og de realiserede museumsplaner sat ind i et kronologisk skema med visse begivenheder i tiden, der dels alment kunne føre til fortidsbegejstring, dels konkret kunne udløse museumsplaner.

Odense Stiftsbiblioteks oprindelige sammenhæng med Johan Bülow's samling og donation til stiftsbiblioteket er klar, og grund nok til, at man med den som basis har villet arbejde videre.

Mere interesse knytter sig til planerne i 1837 og 1844. I 1836 udgav Chr. J. Thomsen sin »Ledetraad til nordisk Oldkyndighed«, hvor treperiodesystemet for første gang sættes på tryk, og hvor der blev givet en første populær fremstilling af Danmarks oldtid; dette

12. Victor Hermansen: Tredeelingen og Odense. Fynske Studier 4. Odense 1960, p. 27-28. Formentlig er Chr. J. Thomsen forfatteren.

13. Lauritz Nielsen: Danske Stifts- og Skolebiblioteker. København 1925.

14. Kjøbenhavnsposten 4/11 1837.

15. Cand. mag. Ole Degn har venligst gjort mig opmærksom på et privatejet brev derom.

16. J. J. A. Worsaae: Af en Oldgranskers Breve. Udgivet ved Victor Hermansen. København 1938, p. 43.

skrift er rimeligvis inspirationskilde til museumsplanerne for Århus i 1837.¹⁷ På lignende måde kan der etableres en sammenhæng mellem de eventuelle planer om et historisk museum i Ålborg og J. J. A. Worsaaes bog »Danmarks Oldtid« fra 1843, idet bogen ligefrem munder ud i en opfordring til antikvarisk arbejde på lokalt plan.

At planerne ikke realiseres kan forklares ved, at byernes befolkningstal skal op på ca. 10.000 indbyggere eller derover, før underlaget er stort nok (Ribe er dog en undtagelse). Byerne er efter 1850 inde i en kraftig vækstperiode. I tiden forud, hvor museumsplanerne falder til jorden, er befolkningstallet på kun omtrent 6.000–7.000 indbyggere, og væksten er ikke nær så hastig.¹⁸ I samme periode finder der også en vækst sted iborgerskabets økonomiske potentiel.

Som udløsende faktor til at oprette museer for fædrelandets fortid må, i netop perioden 1848/51–1864, den alment styrkede nationale bevidsthed selvfølgelig ikke glemmes. Den er et væsentligt incitament for dem, der ønsker at oprette museerne, – og en væsentlig grund til, at der nu er publikumsgrundlag dertil.

I de planer om provinsmuseer, vi har kendskab til fra 1837 i Århus og 1841 i Odense (ja, allerede i 1818) bruges betegnelsen »Filial-Museum«, – karakteristisk for, hvor-

dan man endnu i enevældens sidste år anså forholdet mellem København og provinsen. I 1850, bruges derimod ordet »Local-Museum«; skiftet i sprogbrug er formentlig betegnende for de nye decentraliseringstanker.

Da tankerne om lokale samlinger endelig realiseredes efter 1855 og omkring 1860, oprettedes provinssamlingerne *ikke* som filialer af Oldnordisk Museum, men som *private* selskaber, der nok udtrykker deres loyalitet mod Oldnordisk Museum (og også lever op til den), men som dog står på deres selvstændighed, i første række repræsenteret ved Edvard Erslev i Århus. J. Forchhammer fra Ålborg tolker da også kun 3 år efter oprettelsen af Ålborg Museum hele provinsmuseumsbevægelsen som udtryk for, at decentraliseringen efter enevældens ophør også måtte slå igennem på den museale front.¹⁹ Oldnordisk Museum synes at være klar over, at man måtte forholde sig anderledes over for de nye, private selskaber, og behandlede dem med stor velvilje, som det vil ses senere.

Provinsmuseernes stiftende selskaber og første bestyrelser

Se fig. 2, 3 og 4, på efterfølgende sider

17. Som illustration til skriftets udbredelse: C. C. Rafn til A. W. Moltke, Bregentved 21/1 1837 (afskrift i Det kgl. Bibliotek: Ny kgl. Sml. 4546–4 (Victor Hermansens samlinger vedr. Chr. J. Thomsen): »... af Ledetraaden til nordisk Oldkyndighed tillader jeg mig at vedlægge nogle Exemplarer, om det maatte behage Deres Excellence at meddele dem til nogle af Forvalterne paa Deres Godser, hos hvem dette lille Skrift mueligen kunde vække Opmærksomhed for Oldsagernes Opbevaring ...«.

18. Statistiske Meddelelser 4 rk., bd. 37, 1911.

Statistisk Tabelværk 1850, 1863, 1857: Folketællingsoversigterne. Trap: Danmark. 5. udg. Kjøbenhavnsposten 4/11 1837.

19. J. Forchhammer: Om Oldnordiske Samlinger etc. Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 1866, p. 48ff.

Figur 2.

Bestyrelsesmedlemmer og indkaldere:

Ribe:

- 3 katedralskolelærere
- 1 selvstændig forretningsmand (apoteker)

Odense:

- 2 katedralskolelærere, 1 skolelærer
- 5 selvstændige forretningsfolk (apoteker, boghandler, redaktør, brygger, købmand)

Århus:

- 1 amtmand
- 1 katedralskolelærer
- 1 militær (ritmester)
- 3 selvstændige forretningsfolk (fabrikant, købmand, snedkermester)
- 1 borgmester
- 1 (lensbaron)

Viborg:

- 1 amtmand
- 1 landvæsenskommissær
- 2 katedralskolelærere (1 rektor)
- 3 jurister
- 1 biskop
- 1 ingeniør
- 1 herredsfoged
- 4 andre

Ålborg:

- 3 selvstændige forretningsfolk (redaktør, apoteker, købmand)
- 1 katedralskolelærer
- 1 militær (kaptajn)

Den eneste gruppe, der går igen i alle byer, er katedralskolelærere; dernæst gruppen selvstændige forretningsmænd, der findes i 4 byer – bemærkelsesværdigt nok ikke i Viborg, hvis fordeling synes mere præget af embedsmænd end i de andre byer. I Ålborg og Odense dominerer de selvstændige forretningsfolk; i Ribe dominerer katedralskolelærerne.

Figur 3.

Bestyrelsesmedlemmer og indkaldere:

a.

Skolelærere (9 katedral-, 1 folke-)	10
Selvstændige forretningsfolk	
3 apotekere	
3 købmænd	
2 redaktører	
1 fabrikant	
1 brygger	
1 boghandler	
1 snedkermester	12
Jurister	3
Amtmænd	2
Militære	2
Borgmester	1
Landvæsenskommissær	1
Biskop	1
Ingeniør	1
Herredsfoged	1
Andre	5

Ialt 39

- Bemærk: 1. ca. $\frac{1}{4}$ er katedralskolelærere, kun 1 folke-skolelærer
 2. ca. $\frac{1}{4}$ er selvstændige forretningsfolk
 3. kun 1 gejstlig; ingen præster fra by eller opland
 4. kun 2 amtmænd og 1 herredsfoged
 5. kun 1 borgmester.

b.

Af de 39 kan en akademisk gruppe på 24 udskilles:

Skolelærere (katedralskole)	9
Apotekere	3
Brygger (botaniker)	1
Jurister	6
Militære	2
Borgmestre	1
Biskop	1
Ingeniør	1

Ialt 24

Der er anvendt samme liberale udvalgs-kriterium for akademisk uddannelse som hos Povl Bagge: Akademikerne i dansk politik i det 19. århundrede. Historisk Tidsskrift 12 rk. IV/3. København 1970.

Figur 4.

Indbyderes og bestyrelsesmedlemmers alder ved museumsselskabets oprettelse, eller da de trådte ind i selskabet.

Navn:	født:	alder:	Gnm.s pr. b
Ribe:			
Emil d'Origny, adjunkt ved katedralskolen	1818	37	
J. Helms, adjunkt ved katedralskolen	1828	27	
J. Kinch, adjunkt ved katedralskolen	1817	38	
v. Støcken, apoteker m.m.	1796	59	40
Odense:			
S. Harris Clausen, lærer	—	—	
C. G. W. Faber, adjunkt ved katedralskolen	1822	38	
Christoffer Krabbe, redaktør	1833	27	
H. H. Lefolii, overlærer ved katedralskolen	1819	41	
G. Lotze, apoteker	1825	35	
Helm Petersen, boghandler	1810	50	
W. Petersen, købmand	—	—	
Th. Schiøtz, bryggeribestyrer	1821	39	47
Århus:			
T. C. Dahl, stiftamtmand	1807	54	
Edvard Erslev, adjunkt ved katedralskolen	1824	35	
F. V. F. Frederiksen, ritmester	1820	41	
Güldenchrone, lensbaron	—	—	
E. Mehl, fabrikant	1815	46	
J. M. Mørk, konsul	1827	34	
Hertz, borgmester	1796	65	
Theilgaard, snedkermester	1806	55	47
Viborg:			
B. H. Borgen, justitsråd	—	—	
L. P. v. Bretton, stiftamtmand	1797	64	
C. Bruun, landvæsenskommissær	1825	36	
Arthur Feddersen, adjunkt ved katedralskolen	1835	28	
V. L. Finsen, overretsassessor	1823	38	
O. Laub, biskop	1805	56	
G. Morville, overretsprokurator	1817	44	
P. B. Obel, ingeniør	—	—	
Fr. Chr. Olsen, rektor	1802	59	
Platou, herredsfoged	—	—	
Reisz	—	—	
C. N. Tang, overretsjustitiarius	1801	60	
H. Wissing	—	—	
Zingelmann, justitsråd	—	—	48
Ålborg:			
H. P. Barfod, redaktør	1834	27	
J. Forchhammer, overlærer ved katedralskolen, dr. phil.	1827	36	
C. C. V. F. Holck, kaptajn	1823	40	
V. Schiøtz, apoteker	1816	47	
Th. Schmidt, købmand	—	—	37,5

Gennemsnit for alle personer: 44–45 år gamle ved museumsselskabets oprettelse, – eller da de trådte ind i selskabets arbejde.

De 5 katedralskolelærere:	
Emil d'Origny	37
C. G. W. Faber	38
Edvard Erslev	35
A. Feddersen	28
J. Forchhammer	36

Gennemsnit for de 5 vigtigste personer: 35 år gamle ved museumsselskabets oprettelse, – eller da de indtrådte i selskabets arbejde.

Oprettelsen af de 5 første kulturhistoriske museer i stiftbyerne

For at en samling af genstande i dag skal kunne kaldes »museum«, må flere krav være opfyldt; således skal museet indsamle sit materiale systematisk, bevare det under betryggende forhold og formidle forskningsresultaterne af bearbejdelsen af materialet; derudover kommer krav om offentlig adgang. Disse krav kan imidlertid ikke uden videre overføres på det 19. årh.'s museer, og i hvert fald ikke på provinsmuseerne. Kun Oldnordisk Museum i København kunne leve op til disse krav.

Der oprettes i mellemkrigsårene 1848/51–1864 5 kulturhistoriske museer:

- Ribe 1855: »Den antikvariske Samling«
Odense 1860: »Nordisk Museum«
Århus 1861: »Den historisk-antikvariske Samling« eller »Oldkamret«
Viborg 1861: »Oldsamlingen«
Ålborg 1863: »Historisk Museum«.

Det er disse 5 museer, der her skildres, da de i det samlede billede af museums-oprettelser i det 19. årh. danner en første, tidlig gruppe; dertil er de alle oprettet i Chr. J. Thomsens direktørtid, hvilket præger dem; og endelig kommer flere efter ca. 1870 ind i en nedgangsperiode, der ikke mærkedes så tydeligt på de senere oprettede museer.

Vi skal følge de 5 museer fra den tid, da de første tanker om museumsoprettelsen groede frem og til 1887, hvor forholdene mellem de hidtil selvstændige provinsmuseer og Oldnordisk Museum blev lagt i faste rammer.

Den normale procedure for stiftelsen af de selskaber, der senere oprettede museums-samlinger er:

1. der indkaldes via aviserne til et almindeligt møde for at få konstateret, om der er tilstrækkeligt mange interesserede.

2. mødet viser, at interessen er stor nok til at danne et museumsselskab, og
3. selskabet konstituerer sig på en generalforsamling med bestyrelse og love.

Ud over de enkelte, privat interesserede mænd, som vi finder blandt museernes stiftere, var der i hver by mindst én person med officiel forbindelse til Oldnordisk Museum, nemlig stiftamtmanden, der skulle formidle meddelelser om fund til København.²⁰ Det kan undre, at han kun i 2 tilfælde træffes som medlem af provinsmuseernes første bestyrelse. I Århus var Stiftamtmand T. C. Dahl formand for den første bestyrelse til sin død i 1872; han deltog dog nok lige så meget af personlig interesse for historisk arbejde.²¹ Stiftamtmand Bretton i Viborg synes derimod at have været med af pligt, i kraft af sit embede; hans interesse for sagen var ikke større, end at han meldte sig ud af museumsselskabet, da han flyttede fra byen.²² At det netop er i Viborg, amtmanden blot sidder i bestyrelsen som topfigur, er karakteristisk; byens hele embedsmandspræg slår igennem i de første bestyrelser.

En oversigt over personsammensætningen i indbydelserne til museumsselskabernes oprettelse og i de endelige bestyrelser viser karakteristiske forskelle i de enkelte byer – se fig. 2 og 3. Heraf fremgår det, at der i hver by er et udpræget borgerligt præg over selskaberne, samt at katedralskolelærerne danner en lille, men markant gruppe. Bestyrelsernes sammensætning afspejler klart, at museumssagen på den tid er et byforetagende. Bypræsterne gjorde sig ikke stærkt gældende og landsbypræsterne involveredes kun indirekte, idet de flere steder, f.eks. i Århus, Viborg og Ålborg opfordres til at fungere som en slags korresponderende, udenbys medlemmer, hvis opgaver skulle være at holde sig orienteret om fund og videregive deres oplysninger til by-

20. Af Nationalmuseets 1. afdelings topografiske arkiv fremgår, at de fleste sager kommer via amtmændene, og kun i sjældnere tilfælde fra andre øvrigheds personer som herredsfoged, præst, lærer m.fl. – eller fra vej- og jernbaneingeniører.

21. Adskillige breve fra historisk arbejdende personer over hele landet til Dahl røber dette: Amtmand i Århus, T. C. Dahl's breve, Erhvervsarkivet i Århus.

22. Regnskabsprotokol i Viborg Stiftsmuseum.

museet (ikke Oldnordisk Museum!) – visse steder, f.eks. i Århus, bemyndigedes de også til at indkøbe til museet.

Erhvervsfordelingen i fig. 3A fremviser en skævhed, idet den ikke viser, i hvor høj grad de akademisk uddannede dominerer blandt de 39 personer. I fig. 3B er derfor akademikerne talt sammen; de udgør 24 ud af 39 eller tre femtedele.²³ En sådan overvægt af akademikere i en så »folkelig« sag som museumssagen understreger, at man ovenfra ville opdrage folket. Det understreges yderligere af, at de første provinsmuseer ikke nærer ønske om at samlingerne skal være videnskabelige institutioner, kun almendannende. Fig. 4 viser tillige en oversigt over indbydere og bestyrelsesmedlemmer og deres alder på oprettelsestidspunktet; den var i snit ca. 45 år. De fem katedralskolelærere, hvis energiske indsats blev afgørende for arbejdet i de første år, var gennemsnitlig ca. 35 år gamle.

Gruppen af indbydere og bestyrelser er sammensat af medlemmer af den velsituerede mellemklasse. De var i en alder og en position, som gav dem mulighed for at ofre lidt af deres fritid og deres penge på en interesse. Baggrunden for, at det blev museumssagen, må søges i tidens nationale og romantiske strømninger, men det må dog understreges, at de mest foretagessomme af disse mænd ikke nøjedes med museumssagen, men var aktive på andre felter, f.eks. i kommunalpolitik. Den eneste gruppe, der ikke synes at have været repræsenteret, er de virkeligt velhavende; de synes derimod i flere tilfælde at have valgt byens kunstforening eller etableringen af et kunstmuseum som deres fritids virkefelt; der kan f.eks. nævnes møllejejer Andreas Weis i Århus og brænderiejer Harald Jensen i Ålborg. Begge kunstforeninger arbejdede endda undertiden i et vist modsætningsforhold til det historiske museum; og da der som nævnt

oftest var flere »penge« bag kunstforeningen end bag det historiske museum, kom det sidste ofte til at ligge under for kunstforeningens ledende personer, – især efter at der flere steder var etableret husfællesskab mellem de to museer.

De fem katedralskolelærere

Den eneste gruppe, der optræder i alle 5 bestyrelser, er katedralskolelærerne, og her finder vi de mænd, hvis arbejde i provinsmuseernes første år blev af afgørende betydning. Selv om det ikke i alle tilfælde er klart, hvem der er formand for museumsforeningen, er det i alle tilfælde sikkert, hvem der er den ledende, – f.eks. hvem der i eget navn skriver og modtager breve vedr. samlingen, hvem der træffer beslutninger, har de museale kontakter, tager initiativer, og holder liv i samlingerne m.m. –, og det er katedralskolelærerne. Tidligere ville oldsagsindsamling o. lign. næsten automatisk være taget op af præster; men disse synes imidlertid i denne periode på mange fronter at miste deres indflydelse til fordel for lærerne.²⁴

De andre bestyrelsesmedlemmers lave profil i forhold til katedralskolelærerne kan muligvis forklares ved, at lærerne sad midt i et pædagogisk arbejde, som i nogen grad svarede til museernes; måske også fordi disse lærere bevarede kontakten med det københavnske akademiske miljø inden for deres fag, som f.eks. Edvard Erslev i Århus og Arthur Feddersen i Viborg. De øvrige bestyrelsesmedlemmer trådte i baggrunden for de 5 andres viden og energi. – Men nok så vigtigt er det, at de 5 virkeligt interesserede sig for sagen og at flere af dem nok i deres ildhu kom til at »tromle« de andre ned, hvilket f.eks. flere udtalelser om Edvard Erslev kunne tyde på.

De 5 katedralskolelærere udgik fra det bed-

23. Blandt akademikerne er også militære personer og ingeniører medregnet, jfr. P. Bagge i *Historisk Tidsskrift* 12 rk., bd. IV/3, København 1970, p. 425.

24. J. Forchhammer: *Om Oldnordiske Samlinger etc. Samlinger til jydsk Historie og Topografi* I, 1866, p. 54. Georg Hansen: *Skolelærere. Dagligliv i Danmark i det 19. og 20. århundrede*. København 1963, p. 225ff. Povl Bagge: *Akademikerne i dansk politik i det 19. århundrede*. *Historisk Tidsskrift* 12 rk., bd. IV/3, København 1970, p. 449f.

re borgerskab.^{25A} Emil d'Origny fra Ribe er søn af en kammerherre, oberst og kommandant i København. Han er derudover vanskelig at sammenligne med de øvrige 4, idet han dør i en så forholdsvis ung alder (43 år), at han knapt er begyndt den bane, der for de andre begyndtes i omtrent samme alder eller lidt senere, hvor de vendte tilbage til deres københavnske miljø. – C. G. W. Faber kom fra Odense og vendte hjem til Odense, hvor han havde sit udgangspunkt i det velrenommerede borgerskab. Yderligere var han fra 1853 indgiftet i en anset og rig slægt, den Muus'ske. Fabers familie findes optaget i Danske patriciske Slægter.^{25B} – Hvor Erslev ikke kan fremvise den samme noble afstamning som de to foregående, – og de to følgende – viser han til gengæld et træk, der knytter de 3 sidste sammen, nemlig at de holdt deres forbindelse med deres fag vedlige og vedblivende var knyttet til det københavnske, akademiske miljø. Da Erslev i 1869 havde sagt skolen farvel, slog han sig ned i København for at hellige sig sin geografiske videnskab. – Også Feddersen stammede fra København. Han synes at vende tilbage til sit københavnske akademiske miljø, da han i 1884 forlod skolevæsenet for at hellige sig organisationsarbejde inden for ferskvandsfiskeriet. Også Feddersens familie findes optaget i Danske patriciske Slægter.²⁶ – Forchhammer viser det samme billede. Efter en påbegyndt videnskabelig karriere brød han af i 13 år, som han tilbragte i Ålborg, for derefter at vende tilbage, dog ikke til København, men til Herlufsholm.

4 ud af de 5 katedralskolelærere var lærere i bl.a. naturfag, hvilket måske kan undre med den opfattelse vi i dag oftest har af det kulturhistoriske museumsarbejde som humanistisk. Men det må erindres, at arkæologien på det

tidspunkt endnu var ved at finde sig selv, og at en væsentlig del af resultaterne netop var blevet indvundet i samarbejde med naturvidenskaberne, især geologien og zoologien. Både Erslev og Feddersen var da også geologisk interesseret og havde zoologi som hovedfag i deres eksaminer, og Johs. Forchhammer var søn af køkkenmøddingskommissionens fremtrædende naturvidenskabsmand J. G. Forchhammer.

De naturhistorisk orienterede katedralskolelærere

Men hvorfor optræder nu netop disse naturhistorisk orienterede lærere i museumsbevægelsen? Forholdet kan måske finde sin forklaring i den udvikling, arkæologi og historisk bevidsthed på den tid var inde i.

I tiden op mod det 19. århundredets midte begyndte man at ændre sin opfattelse af menneskeslægtens alder, idet der af og til fandtes klart menneskeskabte flintredskaber sammen med dyreknogler, der lige så klart hørte til en fauna, der var erkendt som uddød: huleløve, hulebjørn, mammut, uldhåret næsehorn m.fl., – altså en mange årtusinder gammel dyreverden. Hånd i hånd med dette skete der en tilsvarende udvikling på geologiens område, hvor Lyell's påvisning af, at de nuværende naturkræfter kunne forklare alle geologiske dannelser, hvis der var tilstrækkelig lang tid til rådighed, især var af betydning.

Den mand, der var den første til at erkende betydningen af, at de menneskeskabte flintsager blev fundet sammen med uddøde dyrearter, var Jacques Boucher de Perthes, der i 1854 offentliggjorde sine iagttagelser i en endelig form. De omhandlede fund fra udgravninger i Acheul og Abbeville. Efter denne tid

25A. Emil d'Origny (1818–1861), søn af kammerherre, oberst og kommandant. Cand. theol., men lærer i naturfag.

C. G. W. Faber (1822–83), søn af biskop. Cand. theol., men også lærer i naturfag.

Edvard Erslev (1824–1892), søn af lærer og organist. Konferens i naturhistorie.

A. Feddersen (1835–1906), søn af kancellisekretær, senere borgmester. Eksamen i naturfag.

J. Forchhammer (1827–1909), søn af professor. Filologisk embedseksamen.

25B. Th. Hauch Fausbøll og H. R. Hjort-Lorenzen: Patriciske Slægter. 3. Sml., København 1911, p. 66–69.

26. Som 25B.

27. Udgår.

begyndte man så småt ved lignende iagttagelser i andre lande at acceptere de nye ideer om menneskeslægtens høje alder. Det må i denne forbindelse ikke overses, at flere danske arkæologer netop da havde forbindelse med Boucher de Perthes.

Det er på denne baggrund virkelig bemærkelsesværdigt, at Edvard Erslev i 1861 er i stand til at erhverve dele af fundene fra Abbeville og Amiens (Acheul) til Århus-samlingen. Det vidner om, i hvor høj grad Erslev fulgte med i den europæiske forskning, og om på hvor højt plan han så den lille Århus-samling, idet det må siges at være ganske epokegørende på den tid at kunne udstille fund af så vidtrækkende betydning.²⁸ Det synes klart, at det er gennem sin gode ven på Oldnordisk Museum C. L. Steinhauer, Erslev har erhvervet fundene; Steinhauer og Thomsen havde personlig og direkte kontakt til Edouard Lartet og Henry Christy, som foretog grundlæggende feltundersøgelser i Frankrig og Belgien. Det må være via Christy, at Steinhauer, der i 1860 i flere måneder arbejdede for Christy i London, har erhvervet palæolitterne.²⁹

Erkendelsen af, at menneskets historie var en ganske anden end hidtil antaget, blev opnået i nært samarbejde mellem arkæologer og naturhistorikere, især geologer og zoologer, og der er derfor en nærliggende forklaring på, at de katedralskolelærere, der kastede sig over det arkæologiske museumsarbejde, stort set alle var naturhistorisk uddannede.

Historielærerne derimod har næppe haft megen forståelse for den arkæologiske forskning, idet de var uddannet på et tidspunkt, hvor arkæologien endnu kæmpede for at frigøre sig fra historiens spændetrøje, – og de er sikkert i deres universitetsår blevet påvirket af flere af historieprofessorernes negative holdning til arkæologien som selvstændigt fag.

For almindelige mennesker var det dog snarere romantikken, udtrykt i f.eks. Inge-

manns romaner, der var bestemmende for interessen for den diffuse »fortid«. Og publikum, dem man skabte museerne for og som man ønskede at oplyse, var således længe mere påvirket af romantikkens billede af fortiden.

Indbydelser og statutter

I fig. 5 er indtegnet de argumenter og holdninger, der kommer til udtryk i selskabernes indbydelser og statutter. Der er i det følgende lavet korte sammendrag af hvert enkelt selskabs formulering. Indbydelser og statutter er udpræget normative kilder, men kan bruges til at belyse, hvordan samlingerne idealt så deres egen funktion. Senere skal vises, hvorvidt det lykkedes.

Ribe skriver i sin indbydelse 14.12.1855, at de fleste folk har interesse for levninger fra fortiden, især når disse er fra deres eget land eller egn. Sådanne levninger bliver bedst tilgængelige og bevares bedst ved at optages i en samling. »Den danske Forening« vil derfor forsøge at danne en sådan samling for Ribe med omegn, mindre bestående af oldsager fra den hedenske tid end af levninger af byens ældre tider: dels i form af jordfund, dels af de rester, der endnu findes i husene selv. Hvis planen bifaldes, bedes man overlade samlingen den slags genstande.

Odense skriver 14.5.1860 i indbydelsen bl.a.: Den vægnende nationalfølelse har vakt trang til at lære vort folks fortid at kende; man må vide, ad hvilken vej, vi er nået til det trin, vi nu står på, og dertil skal historien og fortidsminderne hjælpe. Ingen andre byer kan til det brug få så rige samlinger som København, men da det er få mennesker, der kan komme til København, må man oprette lignende samlinger i provinsen; man vil i Odense dog ikke konkurrere med Oldnordisk Museum ved at samle på sjældenheder, og kostbarhe-

28. Erslevs omtale af de franske palæolitter i et brev til Thomsen 21/12 1862 (Nationalmuseets 2. afdeling) viser, at Thomsen ikke synes at være blandet ind i erhvervelsen eller kendte noget til, at Århus-samlingen havde dem. Alt taler for, at det er noget, Erslev har ordnet gennem Steinhauer. De århusianske genstande synes heller ikke i følge Oldnordisk Museums protokoller for årene omkring og efter 1854 at være trukket ud af denne samling.

29. Venligst oplyst ved Jørn Street-Jensen, Statsbiblioteket, Århus.

		Folk har interesse for levn fra fortiden i eget land, egen egn – vil lære egen fortid at kende	Byhistorie	Oldtid – hele landet	Historisk tid	Ikke kun København skulle have kulturhistoriske samlinger	Vil aflevere videnskabeligt værdifulde fund til Oldnordisk Museum	Imod erstatning fra Oldnordisk Museum	Seiskabets formål: museum	(Gratis) adgang for alle	Skal vække og danne, og vække sans for oldtidsstudiet	Skal modtage og opbevare for at hindre tilintetgørelse	Penge til køb af genstande	Foredrag, forevisning af indkomne genstande	Bestemmelser ved opløsning	Bevaring af mindesmærker	København har rigeligt med oldsager til flere samlinger	Pligt: Aftaltelse af protokoller	Nært forhold til Oldnordisk Museum	Videnskabeligt arbejde
RIBE:	INDBYDELSE	×	⊗			×				(X)		(X)								
	LOVE																			
ODENSE:	INDBYDELSE					×	×	×	×	×	×									
	LOVE		×	(X)				×		×			×							
ÅRHUS:	INDBYDELSE	×		×	(X)	×	×	×	×	×	×	×	×	⊗						
	LOVE					×	×	×			×				×					
	INDBYDELSE		(X)	×		×	×	×	×	×	×	×	×				×			
VIBORG:	LOVE		(X)	×		×	×	×	×	×	×	(X)	×	(X)				⊗		
	AARB. 1870															⊗				
ÅLBORG:	INDBYDELSE		(X1)	(X1)		X1	X2	X2	X1	X2	X1	(X1)							X1	
	LOVE																			
JY. SML. I, 1866				×		×	×	×		×	×	×				⊗			×	⊗

Figur 5. (x) : nævnes, men ikke primært ×1 : Ålborgs 2 indbydelser mrkt 1. og 2. ○ : Bemærk.

der af ædelmetal skal kun undtagelsesvis blive i Odense.³⁰

Disse forhold blev understreget i lovene; samlingens formål var at vække sans for og at udbrede kendskab til vore fortidsminder, især ved en samling af oldtidsminder og andre levninger fra fortiden. Samlingen skulle en gang om ugen stå åben for alle og forevises uden betaling; endelig blev forholdet mellem Odensesamlingen og museet i København fastslået således, at Oldnordisk Museum skulle have de genstande, de kunne ønske, – men nu med tilføjelsen: mod udveksling af andre genstande.

Indbydelsen i Århus 25.1.1860 lyder i uddrag: Den nordiske oldtidsvidenskab indtager en vigtig plads her i landet, og interessen for den i folket har bidraget til, at Oldnordisk Museum er et af de bedste museer af sin slags i verden. Men for at man kan have det fulde

udbytte af oldsagerne, må man have lejlighed til at se dem flere gange, og det har provinsboere kun sjældent, når de er i København. Der skal derfor oprettes provinssamlinger, der skal bidrage til at vække og udbrede sansen for oldtidsstudiet, for så derigennem at forhindre f.eks. omsmelting og tilintetgørelse af kostbare og sjældne stykker. Samlingen skal især koncentrere sig om oldtid, men man skal dog også tilgodese dennes sammenhæng med historisk tid. Oldnordisk Museum bør have de genstande, det kan være interesseret i, men imod erstatning til provinssamlingen. Der skal holdes 2 offentlige møder om året med foredrag og forevisning af de nyindkomne genstande.

Lovene supplerer dette billede, og har yderligere tilføjelsen, at selskabet skal bidrage til at vække sansen for oldtidsminder, især danske, – altså ikke udelukkende danske, – en

30. Sammenfattet efter Svend Larsen: Et Provinsmuseums Historie. Odense 1935, P. 16.

morsom tilføjelse, når man tænker på, at Erslev netop skaffede samlingen franske, pælølitiske oldsager som en komparativ samling. – Vedr. vedtægten om foredrag er det interessant at bemærke, at det i Århus var et erklæret mål, og at man gjorde sit bedste for at leve op til det.

I *Viborg* fremhæver indbydelsen af 10.4.1861 at på Oldnordisk Museum kaster oldsagerne indbyrdes lys over hinanden og bliver en uvurderlig skat for videnskaben. Men uden at noget, der bør tilfalde den kgl. samling, unddrages denne, vil der i den store masse af oldsager, som bestandig kommer frem, findes stof nok til mindre samlinger, der skulle vække opmærksomhed og sans for vor oldtids skikkelse og færd. Den påtænkte samling skal især opdyrke oldtid, men lidt historie kan optages, hvis det er fra *Viborg* og omegn. Samlingen skal være tilgængelig for publikum visse tider med fornøden vejledning. Man er i *Viborg* klar over, at der skal penge til som startkapital, og indbydelsen henvender sig derfor først til en snæver kreds af mænd, som tiltros evne og lyst til at understøtte sagen.

Statutterne fremhæver at formålet er at tilvejebringe en samling af oldsager, samt besørge den forevist, for at sætte folket i åndelig besiddelse af dets gamle fortidsminder, så det lærer at forstå dem og vækkes til almindelig interesse for fædrelandets historie. Genstande fra historisk tid kan finde optagelse, hvis de er fra *Viborg* og omegn, men kun hvis selskabet har råd til at købe disse sager, uden at det går ud over anskaffelserne af oldsager. Virkekredsen er lokal. Oldnordisk Museum skal have de sjældne og vigtige genstande mod at lokal-samlingen får passende erstatning. En redøgørelse for selskabets funktioner fastslår: modtagelse og indkøb af oldsager, samlingens ordning og bevaring, affattelse af indkomst-protokol og katalog, samlingens forevisning og forklaring, korrespondance, kontingents opkrævning og regnskabs aflæggelse.

Dertil kunne der være grund til at nævne Arthur Feddersens artikel om *Viborg*samlin-

gen i *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1870, altså efter at man har lært af et par års erfaringer. Han peger her bl.a. på, at samlingerne ved større kontakter med bønderne burde bidrage til at få dem til at forstå, at det ikke kun drejer sig om genstandene, men også om selve monumenterne, især gravhøjene, der skal fredes. Det er en ganske interessant holdning, idet den falder i tråd med Oldnordisk Museums politik de følgende år, hvor man netop i 1873 starter herredsberejningerne for at få landets gravhøje registreret og eventuelt fredet.³¹ Det er også i forlængelse af en plan, Worsaae i 1866 udka-stede om fredningsinspektører over hele landet; – se s. 387).

Ålborg's indbydelser af 30.3.1863 udsendes sammen med et let bearbejdet kapitel af Worsaae's »Danmarks Oldtid«. Der slås på, at de københavnske museer har fremmet almen-dannelsen og vakt interessen for videnskab og kunst i alle klasser. Den vækkende og dan-nende indflydelse, de københavnske samlinger har, bør spredes til provinsen, for der at fremme almen-dannelsen ved de samme midler, hvorved hovedstaden virker. En del gravhøje er i den sidste tid blevet tømt, uden at indholdet er blevet i Danmark; det er i første omgang gået til bissekræmmere. Indbyderne henvender sig derfor til mænd i alle stillinger i en vid omkreds om at stå dem bi med at opspore og redde, hvad der i tidligere tid måtte være fundet, samt beskrive og bevare de nye fund. Selskabet skulle især interessere sig for oldsager; men også genstande fra historisk tid, for så vidt de er fra *Ålborg*, vil kunne optages. Museet skulle uden betaling ved be-lejlige tider stå åbent for alle, hvormed man ville bidrage til at udbrede interessen og ag-telsen for mindesmærker fra oldtiden i en større og større kreds. Man vil gerne opdrage folk til at være klar over, at ikke kun guld og sølv har oplysende værdi, men også mere yd-myge ting. Og endelig lægges der vægt på, at folk er klar over, at det ikke kun er genstande, der er vigtige, men også fundomstændighe-

31. J. J. A. Worsaae: Om Bevaring af de Fædrelandske Mindesmærker. *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1877.

derne. Her nævnes yderligere, at man mod erstatning vil aflevere fund til Oldnordisk Museum.

Det kan være rimeligt til sidst at fremdrage de betragtninger, der i 1866 på alle provinsmuseernes vegne fremsættes af J. Forchhammer.³² Han gør her status efter respektive 3–11 års virke: Han ser interessen for oldtiden som noget fælleseuropæisk med baggrund i hele den åndelige retning, der går gennem Europa. Provinsmuseumstanken er på sit område udtryk for decentralisering i modsætning til de tidligere tiders centralisering i hovedstaden under enevælden inden for alle samfundets grene; de er et led i en kamp imod København og københavneriet, – det kan ikke længere gå, at København er alt og købstæderne intet. Og idet han ser større initiativ og handlefrihed lagt ud til provinsen, ønsker han, at kommunerne dér ville yde større tilskud til de foretagender, der i provinsen nu er private, – herunder selvfølgelig også provinsmuseerne. – »Interessen for vore historiske Minder kan vel endnu ikke siges at være ret udbredt her i Landet, uagtet den i den sidste Menneskealder har været i stadig Stigen. Tidligere var Oldtidsstudiet et Liebhabereri for enkelte Lærde, og det er egentlig først ... Thomsen, der har ført Interessen for dette ud i Livet. Hans Fortjenester af Dannelsen og Forøgelsen af vore store nationale Samlinger er noksom anerkendt, men ved siden heraf maa det ikke forglemmes, at han ved sit livlige, beaandede Foredrag, der lige varmt henvendte sig til den ringe og den fornemme, til den unge og den gamle, i ualmindelig Grad bidrog til at aabne selve Folkets Øje for Betydningen af de Skatte, han var sat til at vaage over ... Medens det oldnordiske Museum ... er voxet op til en Rigdom, der er forbausende i saa lille et Rige som Danmark, ... er det dog ganske vist, i det mindste for Jyllands Vedkommende, at der er forkommet og ødelagt langt mere i den sidste Menneskealder, end der er ... kommet ikke alene Nationalmuseet, men overhovedet nogen offentlig eller privat Samling tilgode.« – Men ikke ale-

ne genstandene, men også gravhøjene forsvinder, og dermed mulighederne for at finde ud af begravelsesformerne. En hovedopgave for den næste museums-generation bør være, ikke at samle lange rækker af genstande, men at få samlede fund beskrevet i mindste detaljer, – og for at løse den opgave skal der være interesserede folk på stedet. Og her er han så ved provinsmuseernes betydning, – de redder mange ting fra at blive kasseret eller solgt ud af landet og Oldnordisk Museum havde ikke fået dem alligevel! Oldnordisk Museum bør have fund, der er af videnskabelig betydning, – om ikke straks, så dog efter nogen tids forløb, og imod erstatning til provinssamlingen. Men vigtigst: samlingerne bør være virkelige lokal-samlinger, hvorved provinsmuseerne ville få videnskabelig betydning, idet man lettere på disse, end i København, ville kunne foretage sammenligninger mellem egnsforskelle. Hovedsagen er dog, gennem museerne at vække interessen for de historiske minder; især bønderne skal på museerne belæres om, hvad de genstande, de finder på markerne, er, – samt om i hvilken sammenhæng de blev brugt, for derved at få forståelse for dem, når de finder flere – og aflevere dem til samlingerne. Allerbedst ville det være, om man kunne rejse rundt til bønderne med en lille oldsagssamling og forklare dem, hvad det drejede sig om. Man skulle aktivere den lokale skolelærer, fordi han havde kontakt med så mange personer inden for et forholdsvis lille område, som han kunne holde under observation for oldtidsfund; og selvfølgelig skulle han i sin undervisning forklare børnene, at fund og mindesmærker skulle bevares og fredes. Der skulle også ude på landet oplæres folk til at foretage forsvarlige udgravninger med nøje beretninger herom.

Forchhammer har her givet mere nuancerede og ræsonnerende betragtninger over provinsmuseernes situation, end det var muligt for indbyderne i de forholdsvis kortere og mere opråbsprægede indbydelser. Det skal især bemærkes, at Forchhammer, her hvor han opstiller et ideal- og fremtidsbillede, ser

32. Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, p. 48–55.

provinsmuseerne som mere videnskabeligt prægede, end tilfældet er i museernes egne statutter. For ham drejede det sig om at bevare gennem at forstå; og museerne skulle understrege egnenes lokale særpræg, så man kunne drive sammenlignende studier. – Også Forchhammer har tanker om personer over hele landet, der arbejder på fredning og bevaring af oldsager og mindesmærker.

Ud fra fig. 5 er det værd at notere sig flere forhold. – For det første, at Ribe som det eneste nævner byhistorie som eneste formål, – alle andre har landsdækkende oldtid som det vigtigste med lidt sidespring op i historisk tid, oftest dog begrænset til byen og omegnen. Det må også bemærkes, at hovedparten af museerne fra starten stort set ønsker at være oldsagsmuseer; har de andre ønsker, bliver de hurtigt gjort til skamme, for i løbet af kort tid er de alle overvejende oldsagsmuseer, også Ribe; oldsager – og især stenalder – var simpelthen det materiale, der indgik mest af. Det må også bemærkes, at alle museerne, undtagen Ribe, ønsker at være *landsdækkende* med deres oldsagssamling, netop for at de kan være så oplysende og almindennende som muligt. Heri understøttes de fra Oldnordisk Museum, der til alle landets museer afgav oldsager fra hele landet. Således var så godt som alle landets museer i besiddelse af en lille del af materialet fra Viemose-fundet ved Odense. – Alle selskaberne slog på, at ikke kun København skulle være i besiddelse af de kulturhistoriske museer; disses oplysende og dannende egenskaber skulle spredes ud til provinsen. Og alle, på nær Ribe, erkendte i samme åndedrag, at de ikke ville stå museet i København i vejen; Oldnordisk Museum skulle selvfølgelig have de videnskabeligt værdifulde fund, men alle, på nær Ribe, holdt fast på, at det kun skete imod erstatning i form af andre oldsager fra Oldnordisk Museum. Ribe nævner intet om sit forhold til museet i København, men et år efter ses det, at Antikvarisk Samling dog afleverede oldsager til Oldnordisk Museum; de accepterede altså stiltiende forholdet uden at have nedfældet

regler for samarbejdet; men Oldnordisk Museum sendte noget andet til gengæld; – det var altså ikke helt umulige krav om erstatninger, de fire følgende museer stillede.³³

Alle, igen undtagen Ribe, ville holde samlingerne åbne gratis for publikum, som regel én dag om ugen. Alle slog også på, at formålet var at vække og danne folket, samt vække sansen for oldtidsstudiet, formodentlig med samme begrundelse som i Odense, for at folket kunne forstå, hvordan det var nået til det trin, hvorpå det nu stod; men det siges intetsteds så klart som i Odenses indbydelse. Kun Århus ville virke ved flere midler, f.eks. foredrag i samlingen, dels om genstandene, dels om beslægtede emner. Og det må bemærkes, at kun i Viborg har man som forpligtigelse nedfældet, at samlingen skulle føre nøje protokol over tilvækst, regnskaber o.s.v., et træk, der synes typisk for Viborgs hele måde at arbejde på. En ting, der er fælles for selskaberne, er, at deres formål var at oprette et museum; kun i Ribe var selskabet stiftet forinden med andet formål; men tanken om et folkeopdragende museum falder godt i tråd med den grundtvigianske Danske Forenings hele grundidé og øvrige virksomhed.

De to eneste steder, hvor der fremkom bestemmelser om, at ikke blot genstande, men også mindesmærkerne selv skulle fredes, var i artiklerne i Samlinger til jydsk Historie og Topografi 1866 og i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1870, altså først efter at museerne havde arbejdet nogen tid; det står ikke i deres formålsparagraffer. Der er sikkert en sammenhæng til det faktum, at Worsaae i 1866 var blevet udnævnt til direktør for Oldnordisk Museum; man kunne vente, at denne udnævnelse ville medføre en større interesse for fredning af netop mindesmærkerne, idet Worsaae siden 1847 havde fungeret som leder af Direktionen for de antikvariske Mindesmærkers Bevaring. Man fiskede altså i røtte vand. Og straks i 1866 udsendte Worsaae da også sit nævnte forslag til oprettelse af fredningsinspektorer rundt om i landet.

33. Thomsen til d'Origny 22/10 1856. Den antikvariske Samling, Ribe.

Ingen af museerne fremsatte i deres formålsparagraffer ønske om, at der skulle forskes på museerne; det skete først i 1866, hvor Forchhammer netop så provinsmuseernes muligheder for at kunne arbejde videnskabeligt i, at de blev egns museer, så man lettere kunne erkende forskellene imellem de forskellige landsdele.

Det gennemgående træk var ønskerne om at få folk i tale for at oplyse dem, og for at give dem forståelse for oldsagerne; provinsmuseerne opstod således som et middel til at opnå folkeoplysning og sikring af oldsager og andre genstande; det er ikke et mål for hverken Oldnordisk Museum eller provinsmuseerne i sig selv blot at bevare oldsagerne, de vil noget med dem. Den (op)bevarende funktion museerne varetager, var kun et nødvendigt mellemled for at nå til at formidle landets historie til folket.

Tiden efter oprettelsen

Det daglige arbejde

Indsamling og (op)bevaring, forskning og formidling er museumsarbejdets alfa og omega; men hvordan blev det tilgodeset. Det er ikke konstateret, at man foretog bestemte udgravninger med det særlige formål at undersøge og få belyst f.eks. stenalderboplader, bronzealdergrave el. lign. eller indsamle bestemte fundgrupper. Man samlede, hvad man fik overladt af gaver, hvorfor samlingernes repræsentativitet ofte var meget tilfældig. Det søgte man så at råde bod på ved at købe oldsager, f.eks. på auktioner, og i begyndelsen var næsten alle museer flittige auktionsgæster, ligesom de havde faste forbindelser med de kendte opkøbere. På den måde fik de fyldt de værste huller ud, så de opnåede en rimelig repræsentativitet for hele landet. Fundenes

findested var således underordnet, blot man fik f.eks. de forholdsvist sjældne bronzesager repræsenteret.³⁴

De 5 mest betydningsfulde provinsmuseumsfolk havde alle deres hovedarbejde som katedralskolelærere, hvad der betød, at museumsarbejdet måtte henlægges til fritiden. Museumsarbejdet udfylder ca. 10 af deres bedste arbejdsår, hvorefter de kaster sig over andet arbejde. Flere af dem var indblandet i andre aktiviteter end netop museumsarbejdet, så det er indlysende, at de simpelthen ikke havde tid til at arbejde videnskabeligt med samlingerne. Kun i København, hvor museumsfolkene var heltidsbeskæftigede, arbejdedes der videnskabeligt; man kan udtrykke det sådan, at dér bevarede man oldsagerne for at drive forskning samt for at formidle, mens man i provinsen kun indsamlede og (op)bevarede for at formidle.

Hæmmende for provinssamlingernes videnskabelige arbejde var selvfølgelig også samlingernes ringe eller tilfældige udstrækning, og dertil kom, at man manglede så godt som enhver form for faglitteratur; det ses af brevene, at man søgte at råde bod på dette på forskellig måde. Odense-samlingen fik med mellemrum oversendt nyudkomne, relevante bøger fra Kultusministeriet,³⁵ og f.eks. Viborg fik sendt bøger fra Oldskriftselskabet.³⁶ Endelig gik Erslev direkte til Thomsen, når han følte, at Oldkamrets arbejde hindredes for meget af den manglende litteratur, og bad således om at få f.eks. *Annaler for nordisk Oldkyndighed og Historie*, samt, da samlingens møntsamling skulle registreres, om litteratur vedrørende mønter.³⁷

Hvor man i København kunne forske med europæisk udblik, jfr. både Thomsens og Worsaaes mange udenlandsrejser og det derfra hjembragte komparative materiale, havde man ikke ofte mulighed for at se tilsvarende sammenligningsmateriale i provinsen; det er

34. Korrespondance mellem d'Origny og Adolph Strunk 1857, Den antikvariske Samling, Ribe og Nationalmuseets 2. afd., korrespondancearkivet.

35. Korrespondance i Odense Bys Museer, Møntergården.

36. Bestyrelsesprotokol i Viborg Stiftsmuseum.

37. Erslev til Thomsen f.eks. 21/12 1862 og 27/1 1863, Nationalmuseets 2. afd., korrespondancearkivet samt 12/5 1863, Nationalmuseets 1. afd., topografisk arkiv, stednummer 16.02.10.

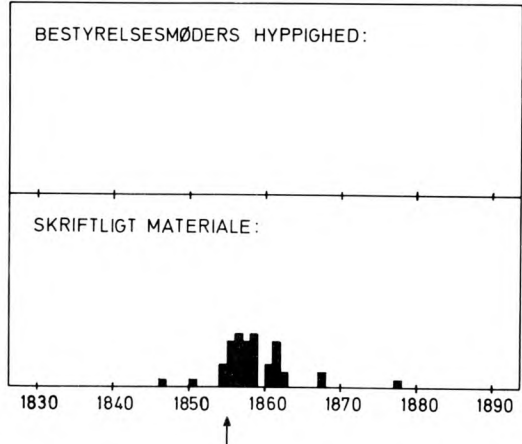
da tegn på forsøg på at efterligne de københavnske samlinger, når samlinger som Odense og Århus anskaffer sig udenlandsk materiale, – Århus f.eks. allerede i 1861 med de omtalte fund fra de franske palæolitiske bopladser,³⁸ og Odense lidt senere med fund fra pælebygningerne i Schweiz og bronzealderen i Ungarn.³⁹ Erslev omtaler således sammenligningsmateriale som meget nyttigt – og glædeligt – for publikum.

Forchhammer synes da som nævnt også at have taget konsekvensen af provinsmuseernes indskrænkede muligheder på det landsdækkende videnskabelige plan allerede i 1866, hvor han gør status over provinsmuseernes hidtidige resultater og fremtidige arbejdsvilkår. De skal som pædagogiske institutioner have så landsdækkende samlinger som muligt; men skulle de have nogen videnskabelig berettigelse, måtte det være som egns museer, hvor hvert museum skulle bestræbe sig for at belyse netop sin egne karakteristiske træk.

Provincsmuseernes udstillinger er sikkert ikke blevet dårligere på grund af den manglende forskningsbaggrund; katedralskolelærerne har sandsynligvis alle fra deres københavnske universitetsår og senere besøg kendt Oldnordisk Museums berømte udstilling, og flere af dem synes at være rimeligt orienteret i faglitteratur; f.eks. fulgte Erslev med i Worsaaes udgivelser. Thomsen gav også beredvilligt gode råd i sine breve.

Et trykt museums katalog fra Odense fra 1868 viser,⁴⁰ at museumsfolkene dér var vidende om den nyeste udvikling inden for jernalderforskningen.⁴¹ Det er dog ikke overraskende, da de odenseanske museumsfolk havde deltaget i Vimose-udgravningen, der uddybede kendskabet til jernalderkronologien. Desværre synes Odense at være det eneste sted, hvor man fremstillede et katalog på så tidligt et tidspunkt, – det er i dag ikke muligt

Figur 6. Ribe.

at se, hvordan de øvrige samlinger har været opstillet.

Det skriftlige materiale (især korrespondance + avisnoter), der belyser museumsselskabernes arbejde, er ret uens bevaret – se fig. 6–10. At materialet mangler behøver dog ikke nødvendigvis at skyldes, at samlingens virksomhed var ophørt i det tidsrum, – dog synes det generelle billede at tyde på stilstand; således bekræftes Ribes og Ålborgs stille perioder af forhold på de andre museer. Kun Odense-samlingen synes at køre støt hele perioden under Fabers og senere Lotzes ledelse. Århus-samlingen synes at være gået ind i en mindre dynamisk periode efter den rekonstruktion, der fulgte efter Erslevs bortrejse i 1869. Viborg synes, til trods for mange nedpakninger, at have fungeret delvis på bestyrelsesplan under hele perioden, om end den udadvendte virksomhed må have været indskrænket. At en svaghedsperiode er reel for de jyske museer, fremgår af at Vilhelm Boye fra Århus Museum i 1876 foreslog, at de hensygnende nørrejske museer burde sluttet sammen i ét stort antikvarisk selskab for Nørre-

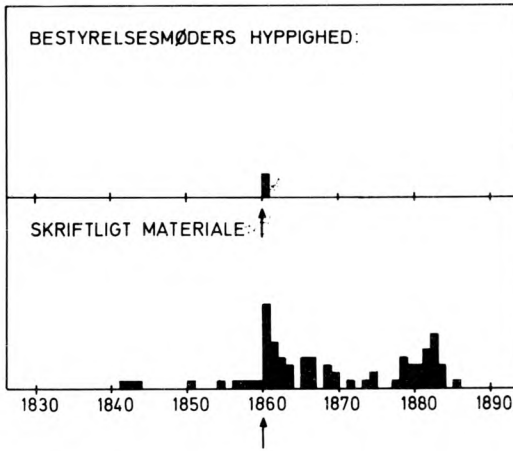
38. Genstandsprotokol, Forhistorisk Museum, Moesgård.

39. Svend Larsen: Et Provinsmuseums Historie, Odense 1935, p. 47.

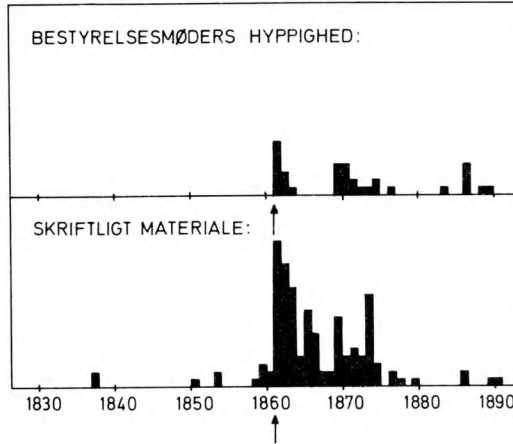
40. Odense Bys Museer, Møntergården. Findes ikke i Det kgl. Bibliotek eller på Statsbiblioteket i Århus.

41. Mogens Ørsnes: Forord til genoptryk af Conrad Engelhardt: Sønderjyske og fynske Mosefund I–III, København 1969–70.

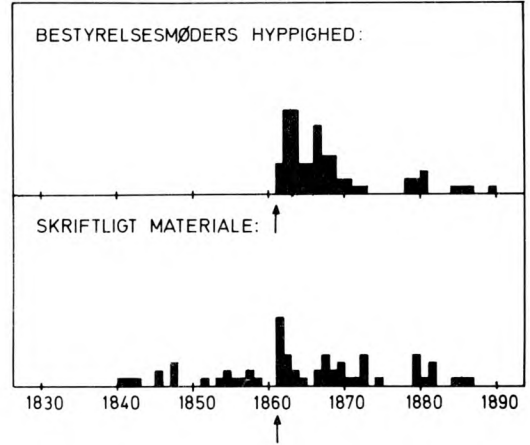
Figur 7. Odense

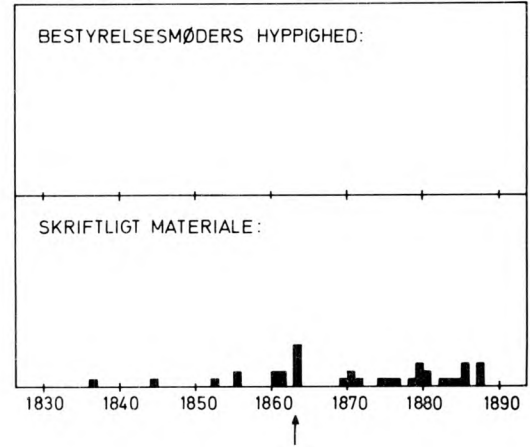
Figur 8. Århus

Figur 9. Viborg

Figur 10. Ålborg

Jylland, for at de enkelte samlinger ikke helt skulle dø hen.⁴²

Der er ganske stor forskel på de 5 samlingers vækst. Det var umuligt for dem at holde den linje, de pålagde sig i statutterne, nemlig: ud over oldtid at tilgodesee genstande fra historisk tid, eller alene fra denne sidste. I alle fem museer blev oldsager hurtigt dominerende, især flintsagerne. Dels var der bevaret så mange p.gr.a. materialets uforgængelighed, dels var der ikke så stor risiko for, at netop disse genstande skulle gå til opkøbere; flinten repræsenterede kun i sjældne tilfælde så store værdier som metalsagerne.

Ribe har en langsom vækst, mens f.eks. Odense vokser hastigt; Nordisk Museum i Odense er således allerede 7 år efter oprettelsen oppe på ca. 2.000 numre, hvor Ribe efter 11 år kun er kommet op på 350 numre. Den historisk-antikvariske samling i Århus er efter 13 års virke oppe på ca. 1.600 numre samt møntsamlingen, og Viborg er på 9 år nået op på 1.300 numre. Det historiske Museum i Ålborg når i sit første år op på 900 numre; derefter er det vanskeligt at følge samlingens vækst på grund af det ringe kildemateriale.

De 3 »store« museers vækst kunne tyde på, at der i starten var en respons for lokalmuse-

42. Vilh. Boye: De antikvariske Selskaber og Samlinger i Nørrejylland. Jyllandsposten 15/3 1876.

EMNE : →		DANSK HISTORISK	MØNTER	ETNO- GRAFICA	UDENLANDSK KOMPARATIV	NATUR- HISTORIE
↓ SAMLING I :	DANSK OLDTID	TID				
RIBE :	X	X	X	(X)		
ODENSE :	X	X	X		X	X
ÅRHUS :	X	X	X	X	X	
VIBORG :	X	X				
ÅLBORG :	X	X	X			

Figur 11.

umstanken i oplandets befolkning, i Odense således forklarligt ved den baggrund, der i lokalbefolkningen var lagt med en Vedel Simonsens og en A. F. Lassens indsamlinger, i Århus stimuleret ved Erslevs flittige aviser og anden udadvendt virksomhed.

I fig. 11 ses en oversigt over, hvilke grupper de enkelte museer rummer. Den viser, at de stort set ønskede at rumme de samlinger, som Thomsen rådede over i København, mest dog hvad angår de danske dele af samlingerne; dog rummer møntsamlingerne ofte ikke alene danske (nordiske) mønter, men også antikke.

Den beskedne Ribe-samling opkøber danske bronzealdergenstande på auktioner for at

få dækket deres huller i denne periode; de har selv lidt stenalder, og har fået især stenalder deponeret fra Oldnordisk Museum. I 1866⁴³ er de også i besiddelse af en lille møntsamling, og af brevene mellem Emil d'Origny og Oldnordisk Museum fremgår det, at samlingen har lidt etnografica, som dog fører en meget tilbagetrukket tilværelse.⁴⁴ Derudover må Ribes tidlige opkøb af nyere tids dragtdele og især Fanø-dragtdele bemærkes; det er ca. 20 år før de københavnske samlinger for alvor interesserer sig for de ting.

Odense køber store møntsamlinger og anskaffer sig udenlandsk, komparativt materiale. Derudover har det en lille naturhistorisk

43. Kinch i Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 1866, p. 56.

44. A. Strunk til d'Origny 9/10 1857. Den antikvariske Samling, Ribe. d'Origny til Strunk 25/10 1857, Nationalmuseets 2. afd., korrespondancearkivet.

samling; yderligere køber de genstande fra oldtid og historisk tid – eller får kommunen til at købe sig genstandene, f.eks. privatsamleren A. F. Lassens oldsagssamling og en samling laugsgenstande. Lotze ønskede for oldtidens vedkommende at have en fuldstændig typesamling med repræsentation for hele Danmark, altså et tydeligt forsøg på at være populært oplysende og en mini-udgave af Oldnordisk Museum. Det er interessant, at Nordisk Museum tidligere end andre syntes at interessere sig for nyere tids købstadskultur og laugsgenstande.⁴⁵

Hvad der i Århus særlig tiltrækker sig opmærksomhed ud over den almindelige, landsdækkende samling af dansk oldtid, samt historisk tid, er som nævnt den komparative samling.⁴⁶ Også i Århus købte man en ret anselig møntsamling; og derudover supplerede man de danske samlinger ved omfattende køb.

Viborg opkøbte private oldsagssamlinger som startgrundlag. Ellers fremgår det ikke, om samlingen i begyndelsen ejede andet end dansk oldtid og historie. Sandsynligvis har den ikke gjort det, for af Feddersens beretning i Samlinger til jydsk historie og Topografi I, 1866 fremgår, at samlingen stort set er lokal for Viborg-egnen. De synes ikke at beklage, at samlingen ikke er landsdækkende; for Feddersen er det, som om arbejdet med at frede og udgrave hurtigt bliver lige så vigtigt som det populariserende.⁴⁷

For Ålborgs vedkommende kan det være svært at komme længere end til 1866, men det ses i de første 4 år, at de ud over de gængse, danske samlinger, også har en møntsamling. Af Forchhammers beretning i Samlinger til jydsk Historie og Topografi, 1866 fremgår, at man er begyndt med at opkøbe en stor privat-

samling, der rummede oldsager fra både Sjælland og Jylland, så man kom ud over det lokale.

Sammenfattende (se fig. 11) kan det altså siges, at stort set alle samlinger prøver at have dansk oldtid landsomfattende bredt dækket samt historisk tid, til trods for oprindelige specielle ønsker om kun at dække enkelte dele af udviklingen. 4 af samlingerne er dertil i besiddelse af en møntsamling, en af Thomsens vigtige afdelinger. Én samling, nemlig Århus, og måske også Ribe, har bevidst dyrket etnografica som sammenligningsmateriale; den etnografiske samling var netop et af Thomsens hjertebørn.⁴⁸ Både Lotze og Erslev har set berettigelsen af udenlandsk, komparativ oldsagsmateriale til den danske oldtid, en samling, som Oldnordisk Museum også var i besiddelse af. Forbilledet: Thomsens brug af komparativt materiale i Oldnordisk Museums udstilling fremgår af følgende udtalelse af Thomsen i et brev til Vedel-Simonsen: »... Ved enhver Hovedafdeling har jeg som Supplement efter den opstillede Suite anbragt Skabe der (bære) Skiltet FREMMEDE OLDSAGER – altsaa efter Stenalderens Sager Prøver af StenOldsager fra Tyskland, Holland, Frankrig, England, Poland, derefter Broncealders Celter og Paalstave fra Frankrig, England (Scotland?), Mosefund fra Irland og Tydskland – de have vel Lighed, men næsten hvert Land have sit (??), i den comparative Suite, der saa nær ved vore egne Sager falder i øjnene. ...«. ⁴⁹ Hvor Odense- og Århus-samlingerne på eget initiativ skaffer sig komparativt, udenlandsk materiale, har Ribe fået materiale fra »Altona og London« tilbudt direkte fra Thomsen. Men hvad genstandene var, og om sagerne overhovedet kom til Ribe, er ikke klart.⁵⁰

45. Svend Larsen: Et Provinsmuseums Historie. Odense 1935, p. 16–27.

46. Thomas Thomsen: Christian Jürgensen Thomsen og det etnografiske Museum. Tilskueren I, 1939.

47. Feddersens beretning i Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 1866, p. 57–60.

Feddersen: Nogle viborgske Oldsager ... i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1870.

48. Cfr. M. Mackeprang: Fra Nationalmuseets Barndom. Fra Nationalmuseets Arbejdsmark 1929.

49. Thomsen til Vedel Simonsen 7/5 1855, afskrift i Det kgl. Bibliotek, Ny kgl. Samling 4546–4 (Victor Hermansens samlinger vedr. Chr. J. Thomsen). – Thomsens nyopstilling af samlingerne i Prinsens Palais kan følges gennem hans korrespondance fra tiden. Læsningen af hans håndskrift kan være vanskelig.

50. Thomsen til d'Origny 28/8 1860. Den antikvariske Samling, Ribe.

EMNE:								
SAMLING I:	FORE- VISNING	VEJ- LEDNING	AVISAVER- TISSEMENTER O. TILVÆKST	POPULÆRE SKRIFTER	FOREDRAG	UNDERSTØT- TE ANDRE SAMLINGER	KONTAKT- MÆND PÅ LANDET	BELØN- NINGER
RIBE:	×	19→	×					
ODENSE:	×	1868						
ÅRHUS:	×	1874	×		×		×	
VIBORG:	×	1880- erne			×		×	
ÅLBORG:	×	1881			×		×	

Figur 12.

Herindtil er alle provinsmuseernes sideskud holdt inden for det museumsimperium, Thomsen regerede over i København. Kun Lotze gik ud over dette, idet han anskaffede en lille naturhistorisk samling.⁵¹

Fig. 12 viser de funktioner, Oldnordisk Museum betjente sig af for at »vække og nære den for Sagens Fremme saa betydningsfulde Interesse i Folket.«⁵²

1. Stadig offentlig forevisning og forklaring, evt. ved trykt vejledning.
2. Bekendtgørelse i aviserne over indkomne og skænkede genstande.
3. Udgivelse af populære skrifter om oldsagerne og deres betydning.
4. Populære foredrag i og omkring København.
5. Understøttelse af mindre oldsagssamlinger i provinserne, i stiftstæderne, ved lærde

skoler, højskoler og seminarier, især for at oplyse ungdommen.

6. Forbindelse med præster, skolelærere og oplyste bønder som kunne indvirke på almenen og tillige våge over, hvad der måtte blive fundet.
7. Belønninger i form af penge, bøger eller andre gaver.

Som det ses, fulgte provinsmuseerne de dele heraf, der var dem muligt med de midler, de havde til rådighed. Punkt 5 understreger Oldnordisk Museums syn på provinsmuseernes folkeopdragende rolle, og hele fig. 12 er en understregning af, hvor tæt provinsmuseerne, hvor det var muligt, lagde sig op ad Oldnordisk Museum, i dette tilfælde i arbejdsform, – og som det fremgik af fig. 11 også i indhold.

Med museernes funktion som folkeopdragende institutioner, var udstillingerne sam-

51. Svend Larsen: Et Provinsmuseums Historie. Odense 1935, p. 45.

52. J. J. A. Worsaae: Om Bevaringen af de fædrelandske Mindesmærker. Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1877, p. 4-5.

lingernes kerne; her skulle genstandene tale, eller herudfra skulle der holdes foredrag og omvisninger. Men ingen udstillinger er bevaret til idag og af det bevarede, skriftlige materiale er det så godt som umuligt at slutte, hvordan udstillingerne har set ud. Kun i Odense gives der som nævnt via kataloget fra 1868 en mulighed; heraf fremgår, at udstillingen for jernalderens vedkommende var »up to date«; men det tillader ikke at slutte, at de andre oldtidsperioder i Odense var opstillet lige så moderne.

De andre samlinger har sandsynligvis først fået kataloger senere; Århus således nok i 1874, Viborg antagelig i 1880'erne,⁵³ Ålborg i hvert fald i 1881, og Ribe først et stykke op i dette århundrede.

Det kan af fig. 6–10 ses, at museerne i de første år arbejdede ret aktivt, men at aktiviteten derefter aftager. Tilvæksten af gaver fra folk til museerne hænger sammen med museernes aktivitet; da man efter 3 års pause i Århus fra 1866–69, reorganiserede selskabet, siger man samtidig, at den store tilvækst, der kom i de første 5 effektive år, svandt betydeligt ind i de 3 stille år (som dog rummede 1864 – se s. 385). Kontakten med publikum synes at have lidt under samlingernes ofte mange flytninger, og derudover var de fleste af dem pakket ned og sendt bort i 1864. Kun Oldkamret i Århus, der var nogenlunde stationært på Rådhuset, og Nordisk Museum i Odense, der havde fast ophold på Slottet, indtil de rykkede ind i de til det formål byggede museumsbygninger, synes at have haft godt grundlag i befolkningen – Odense så godt, at kommunen først gav tilskud til, og senere overtog samlingen.⁵⁴ De andre samlinger har ført mere omtumlede tilværelser, mest nok Viborg, og det prægede publikum-

sinteressen, idet Feddersen i 1870 jamrer over, ikke at have tag nok i landbefolkningen.⁵⁵

Der var gratis adgang til alle samlingerne. Åbningstiderne svingede mellem et par gange om måneden (Ribe dog kun et par gange om året) til åbning hver lørdag/søndag; det sidste var tilfældet i Århus, hvor man ved lørdagsåbningen håbede at interessere bønderne, der kom til marked, og ved søndagsåbningen kirkegængerne, da Rådhuset lå lige ved både markedsplads og Domkirke. Endelig spillede det forhold ind for søndagsåbningen, at man overalt fandt det vigtigt, at der var en repræsentant for bestyrelsen til stede for at forklare og vejlede. Man ser igen her, hvordan man lægger sig op ad Oldnordisk Museums tanker. Thomsen var en ivrig forkæmper for gratis adgang, ja afgav ligefrem en del af sin løn for at visse af hans samlinger derved kunne beses gratis; og så vidt muligt var han selv eller en af hans assistenter til stede ved forevisningerne.⁵⁶

Derudover holdt man kontakten med folk vedlige ved bl.a. foredrag, som i Århus, eller ved omvisninger, samt stadige avertissementer af tilvækst og arrangementer, og ved at skaffe kontaktmænd i oplandet, der skulle meddele om interessante fund. I hvert fald fra Viborgs side gjorde man sig store anstrengelser for at holde øje med egnens mindesmærker, måske endda i højere grad, end man lagde vægt på det pædagogiske arbejde på museet. Feddersen overså ikke den betydning, det havde at have gode forbindelser til landbefolkningen; men i stedet for at fange deres opmærksomhed ved museet i byen, ville han ud til dem på landet med små, illustrerende samlinger, samt ud til højskoler o. lign., hvor han kunne få folk i tale.⁵⁷ Disse sidste tanker

53. Venligst oplyst af museumsinspektør, mag. art. Mette Iversen, Viborg Stiftsmuseum.

54. Svend Larsen: *Et Provinsmuseums Historie*. Odense 1935, p. 26.

55. A. Feddersen: *Nogle viborgske Oldsager . . . Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1870*. Feddersen hævder som argument for det lave besøgstal, at landboerne er for sky til at komme på museet. – Museet i Viborg synes at have haft konkurrence fra privatsamleren L. Thomsen, der omkring 1880 praler med at have flere gæster i sine samlinger end museet har.

56. Victor Hermansen: C. J. Thomsen. *Salmonsens Konversationsleksikon*, 2. udg.

57. A. Feddersen: *Nogle viborgske Oldsager . . . Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1870*.

synes også Forchhammer at have gjort sig til talsmand for,⁵⁸ og det ligger da også helt på linje med Oldnordisk Museums politik.

1864/65

I de tilfælde, hvor materialet (se fig. 6–10) er brugbart, viser det en nedgang eller sænket aktivitet omkring 1865. Dette billede kan styrkes ud fra Oldnordisk Museums tilvækst fra 1850 til 1866 (hvor Oldnordisk Museums protokoller for oldtid og middelalder skilles).⁵⁹ Den laveste tilgang til Oldnordisk Museum overhovedet ses her i 1864/65 med omkring 300 numre pr. år, mod normalt ca. 740 i gennemsnit (svingende fra ca. 440 til ca. 1320 numre). Som yderligere illustration tjener, at samlingerne i Jylland måtte pakkes ned og ofte sendes væk; også Odense måtte rømme lokalerne på Slottet, men fandt midlertidigt husly et andet sted.⁶⁰ Om Ribe har vi ingen efterretninger, ikke engang i Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 1866.

Der gik et par år, før samlingerne var oppe på noget af den gamle aktivitet, og de kom ikke op på en sådan indsats, som vistes i samlingernes allerførste år. Nedgangen omkring 1864 falder yderligere sammen med Chr. J. Thomsens død i 1865. Men sandsynligvis betyder dette ikke så meget for det fortsatte arbejde på provinsmuseerne, idet Worsaae synes at have ført Thomsens velvillige linje videre, ja i flere tilfælde endog venligere. Kun i Erslevs tilfælde er der en mulig sammenhæng mellem Thomsens død og afmatningen i arbejdet i Århus (men også andre faktorer spiller ind), idet hans bekendtskabskreds på Oldnordisk Museum så udpræget var »Thomsenianerne«, der efter Worsaaes udnævnelse til direktør kom ud i mørket. Både i Ribe og i Ålborg, hvor der også var nære kontakter med Thomsen, er vi ude af stand til at belyse forholdene efter Thomsens død; i

Odense og Viborg var der et udmærket samarbejde med Worsaae.

Afmatningen omkring 1864 ramte også den befolkning, der var publikum og leverandører af oldsager til museerne; deres afleveringer af oldsager svigtede delvis. Med museernes folkeligt opdragende sigte måtte det netop efter 1864 være nødvendigt at genoptage arbejdet hurtigt, for at give folket en national fortid at overleve på. Denne forpligtelse synes kun enkelte steder at være taget op.

Udgravningsvirksomhed

Oldnordisk Museums udgravninger er fra 1840'erne og fremefter ofte planlagte, videnskabelige undersøgelser. I de tilfælde, hvor provinsmuseerne graver, er det som regel nødgravninger, altså tilfælde, hvor museet har fået underretning om fund under f.eks. gravning i mindesmærker, og så rykker ud for at redde stumperne af fundet og oplysningerne. Kun i enkelte tilfælde foretages der planlagte gravninger, alene af den grund, at der ikke var mandskab og penge nok.

Viborg har som det eneste øjensynligt gravet en del, og Feddersen var en habil iagttager. Det var udtryk for en bevidst holdning hos ham; han betragtede museet i Viborg som en »Udligger« af Oldnordisk Museum, og anså det derfor også for sin opgave – ud over de andre museale –, som Oldnordisk Museum at »vaage over en Deel af de Minder fra Oldtiden, som af een eller anden Grund stod i Fare for at gaae tilgrunde. Saaledes har man stadig havt Opmærksomheden henvendt paa de Gravhøie, som truedes med Ødelæggelse, og ved Udgravninger paa Selskabets Bekostning og under dets Veiledning søgt at drage saa megen Nytte deraf som muligt. Den stærkt fremskridende Opdyrkning bringer flere og flere af vore Gravhøie til at forsvinde og næppe nogetsteds i stærkere Grad end i denne

58. Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 1866, p. 48–55.

59. Der er ikke gjort noget forsøg på at samarbejde Oldnordisk Museums adskilte protokoller fra 1866ff.

60. Svend Larsen: Et Provinsmuseums Historie. Odense 1935, p. 20. 61–62. Udgår.

Egn. Til saadanne Udgravninger har man ogsaa for Fremtiden bestemt at anvende Saameget, som Selskabets Kræfter ville tillade . . .«. ⁶³ En så klar holdning har ingen af de andre provinsmuseumsfolk formuleret.

Den historisk-antikvariske Samling i Århus udgav i 1874 en regulær udgravningsvejledning, men den er forfattet af Vilh. Boye, der kom fra Oldnordisk Museum, og næppe udtryk for provinsmuseernes normale viden og kunnen.

I de fleste områder var der en svag aktivitet fra Oldnordisk Museums side gennem hele perioden. Men i Viborg-egnen ses først en regulær udgravningsaktivitet i 1880'erne, – måske en antydning af, at Oldnordisk Museum akcepterede, at Feddersen her klarede sagerne.

Provinsmuseernes forhold til Oldnordisk Museum

Som det er vist, lagde de private provinsmuseumsselskaber sig tæt op ad Oldnordisk Museum, så tæt at Thomsen spøgende kaldte dem for »mine Børnebørn«. Men der var mange muligheder for, at der kunne opstå konflikter omkring de genstande, de to museumsformer skulle indsamle, og problemet var, at kun Oldnordisk Museum var »autoriseret«, mens de andre som private selskaber var selvbestaltede, og reelt uden for Oldnordisk Museums rækkevidde.

En vis skepsis i starten fra Oldnordisk Museums side er forståelig. Oldnordisk Museums personale opfattede, lige fra 1818, helst samlinger ude i landet som »Filibial-Samlinger«, sjældent som selvstændige enheder. Men da de nye museer var en kendsgerning, prøvede man at få et godt samarbejde. Oldnordisk Museums genstandstilvækst viser, at der, ud over 1864/65-nedgangen, ikke er tale om en tilbagegang, svarende til de mange

hundrede numre, der indgår til provinsmuseerne i disses første år. I løbet af de første par år når de fleste provinssamlinger, på nær Ribe, op på omkring 1000 genstande, og det er formentlig genstande, som ikke ville være gået til Oldnordisk Museum, men enten var gået i bøndernes gemmer eller solgt til opkøbere. Man kan fra Oldnordisk Museums side da kun se sagen positivt; provinssamlingerne reddede stykker, der ellers ikke ville være blevet bevaret.

Det forhold, at provinssamlingerne så deres vigtigste opgaver på det folkeoplysende område, kunne kun vinde bifald hos Oldnordisk Museum. Det støttede da også gennem årene provinsmuseerne i netop at anlægge så omfattende, landsdækkende typesamlinger som muligt. Efter i starten at have været lidt tilbageholdende med at afgive andet end stenold-sager, fordi afstøbninger af f.eks. metalgenstande var for dyre (Thomsens legendariske sparsommelighed gav sig også her udslag), slog man efterhånden over i en politik, hvor man afgav enten gode afstøbninger, der kunne fylde et hul i provinssamlingen, eller endog originaler, alt efter det afleverede funds kvalitet. Både ved deponeringerne i starten, og senere ved gaverne, understøttede Oldnordisk Museum således provinsmuseernes pædagogiske virksomhed. Det, at man afgav erstatningseksemplarer, når Oldnordisk Museum udtog noget af provinssamlingerne, synes en erkendelse af, at man ingen magtmidler havde over for provinsmuseerne, men søgte at erstatte dem deres tab på en måde, så man fortsat stod sig godt med dem. ⁶⁵

Viborg lagde sig som nævnt efter en anden af Oldnordisk Museums funktioner, udgravninger. Men Oldnordisk Museum skred ikke ind over for disse selv lærte udgravere, al den tid man heller ikke kunne skride ind over for bønder, der gravede i deres høje (hvis disse altså ikke netop var fredede). Og museumsfolkene var da i hvert fald bedre end bønder-

63. A. Feddersen i Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 1866, p. 60.

64. Udgår.

65. J. J. A. Worsaae: Om Bevaring af de fædrelandske Mindesmærker. Aabøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1877, p. 5.

ne, idet de ønskede at redde oldsagerne for en samling, ofte endda Oldnordisk Museum. – Noget forsøg på at opdrage provinsmuseumsfolkene som udgravere er ikke set fra København side. »Gamle Thomsen« selv gravede så at sige aldrig, mens Worsaae foretog en del udgravninger; men kun i Vimose og en enkelt anden gang havde han lokale museumsfolk med.

Alt i alt var der således i de første årtier ikke de store problemer i den frivillige velviljes samarbejde mellem Oldnordisk Museum og provinsmuseerne. Men i 1887 blev samarbejdet lagt i fastere rammer; provinsmuseerne fik, mod et statstilskud, en del af sin gamle selvstændighed beskåret, og blev lagt under Oldnordisk Museums kontrol.

Fredningsinspektoratet 1866

Oldnordisk Museums tidlige accept af provinsmuseernes tilstedeværelse og arbejde understreges af Worsaaes rundskrivelse af 20/11 1866 til de da eksisterende provinsmuseer: Ribe, Odense, Århus, Viborg, Ålborg og Reykjavik (som blev oprettet 1863) med opfordring til, at der i hver stiftsby skulle oprettes en kommission med bevaring af stiftets mindesmærker til opgave. En del af rundskrivelsen fortjener at citeres som illustration af Worsaaes syn på museerne og samarbejdet dem og Oldnordisk Museum imellem: » . . . Ved den venskabelige Samvirke, ved den gjensidige Udveksling af Meddelelser og Oldsager, der altid bør finde Sted mellem Styrrerne af Hovedstadens og af Stiftsstædernes antiqvariske Museer, ville upaatvivlelig ved Stifts-Samlingerne talrige mærkelige Oldsager reddes fra Undergang og mangen en vigtig Oplysning komme for Dagen, ligesom i det Hele hver Landsdels tidligere Eiendommeligheder, forsaavidt saadanne have været tilstede, først gennem slige Local-Samlinger

ville kunne fremtræde i tilbørlig Klarhed. – Men i Sammenligning med den levende Interesse, hvormed der rundtom i Landet er bleven og stadig bliver arbejdet hen til at samle og i Museer opbevare de mindre Levninger fra forbigangne Tider, er der ikke virket saa Meget for vore større, aabenbart dog i det mindste ligesaa vigtige Mindesmærker: Stendysser, Kæmpehøje, Runestene, Volde, Voldsteder, Kirker og andre fra vore Fædre nedarvede Bygningsværker«. ⁶⁶ Der burde i hver by oprettes en kommission, der stod direkte under »Directionen for de antiqvariske Mindesmærkers Bevaring i Danmark« i København, og i hver bys kommission skulle sidde repræsentanter for provinsmuseumsbestyrelserne samt ansættes en fredningsinspektør til at varetage tilsynet med mindesmærkerne og de daglige forretninger. Disse planer strandede imidlertid af mangel på penge i de enkelte byer. ⁶⁷

Rundskrivelsen var den første virkelige anerkendelse på officielt plan af provinsmuseernes arbejde. ⁶⁸ Fra Århus svarede Erslev allerede 3/12 1866 i et privatbrev Worsaae: » . . . Det har glædet mig i dag igjennem Kammerherre Dahl at modtage Deres Rundskrivelse. Hvorledes det vil gaa her, antager jeg som givet, og der skal ikke mangle paa energiske Forestillinger herfra Byen og fra Stiftsøvrigheden. Det er ogsaa paa høje Tid, at Noget saadant, som det i Deres Rundskrivelse Foreslaaede, skeer; . . .«. ⁶⁹ Derefter er det ikke muligt at følge sagen yderligere i Århus. – I Viborg er der en lignende velvillig holdning. 26/1 1867 blev rundskrivelsen diskuteret på et lille bestyrelsesmøde, og da stiftsøvrigheden gerne ville arbejde med i fredningskommissionen, sagde man ja til Worsaaes forslag. Heller ikke her er det muligt at følge planen videre. Men Viborg blev i tiden fremover det eneste museum, der ved Feddersens arbejde tog fredningsproblemet ind i det daglige arbejde.

66. Rundskrivelsen er trykt som bilag 2 til artiklen nævnt i note 65.

67. Betænkning om en nyordning af de kulturhistoriske lokalmuseers forhold. (Betænkning 152). København 1956, p. 6.

68. Der kendes kun reaktioner fra Århus og Viborg, hvilket dog kan bero på materialebrist for i hvert fald 2 af de andre museers vedkommende, nemlig Ribe og Ålborg.

69. Erslev til Worsaae 3/12 1866, Nationalmuseets 2. afdeling, Worsaaes papirer.

Også på andre områder gav Oldnordisk Museum provinsmuseerne en slags officiel anerkendelse. Først og fremmest ved, at man lod provinsmuseerne træffe lokale aftaler for sig, som tilfældet var med Vimose-gravningen 1865; ved at man i flere tilfælde lod provinsmuseerne udbetale danefæ- og andre dusører til findere; og ved at man gav samlingerne deponeringer. Provinsmuseernes medarbejdere anerkendtes også af den københavnske museumsverden ved at både Faber og Feddersen fik trykt beretninger om deres respektive museer i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie, 1868 og 1870.

Worsaaes rundskrivelse fra 1866 om lokale fredningsinspektorater, og Forchhammers indledning til provinsmuseumsartiklerne i 1866,⁷⁰ rummer en interessant detalje: fremhævelsen af at provinsmuseerne skal tjene til at belyse egnsforskelle; og da provinsmuseerne hovedsagelig var og blev oldsagsmuseer, må man have ment, at det især var forskelle inden for dette materiale, museerne skulle illustrere. Det synes at være den tidligste erkendelse af lokalforskelle på dansk oldtidsmateriale, der kendes. Man vidste, at der var forskelle mellem Danmark og Sverige og Danmark og Tyskland, men at der også skulle være forskelle mellem f.eks. de jyske egne, synes man ellers ikke at erkende så tidligt. Provinsmuseernes eget materiale i 1860'erne var ikke særligt velegnet til at opstille lokalgrupper på, idet et gennemsnitsmuseum ville have ca. 1.000 numre, der fordelte sig med ca. 600 numre til stenalder, 100 til bronzealder, 150 til jernalder og 150 til middelalder, renaissance og nyere tid. En del af materialet var endda deponeringer fra alle egne af landet fra Oldnordisk Museum. På f.eks. stenaldermaterialet, der sikkert især har bestået af flintsager (og ikke altid lige gode), var det sandsynligvis problematisk at opstille sikre lokalgrupper. Forchhammer har derfor næppe fået ideen selvstændigt på museet i Ålborg, men sikkert fået den fra Worsaae. Ideen om lokalgrupper synes nemlig kun at kunne være fostret på

Oldnordisk Museums store materiale; og netop i 1866 havde Worsaae gennemgået hele Oldnordisk Museums materiale ved nyopstillingen af samlingerne efter Thomsens død, – nu ikke længere efter typer, men i samlede fund og i større sammenhænge. Ved denne gennearbejdning har han kunnet iagttage lokale forskelle og forløbigt publiceret iagttagelsen i rundskrivelsen i 1866. Først langt op i 1880'erne fandt sådanne ideer igen indpas i arkæologisk forskning.

III. Konklusion

Ser man oprettelsen af de kulturhistoriske stiftsbymuseer i større historisk sammenhæng, er der en nøje sammenhæng mellem museer og borgerskab. Provinsmuseerne oprettes i en periode, hvor borgerskabet stod i en politisk, økonomisk og åndelig magtposition: af dette ledes landet politisk og økonomisk, og også på det åndelige plan var det dem, der, i egen opfattelse, besad en højere kultur og i kraft af den og deres øvrige indsigt i samfundslivet burde vejlede de lavere sociale klasser.

Museerne skabtes, som det er vist, klart i denne ånd i borgerskabets opdragelse af folket. Gennem museerne opdragede man folket til national stolthed, til tilfredshed med, hvad nationen havde udrettet og nået. Museernes samlinger fra historisk tid tilgodeså stort set højere stand (adel, kirke og borgerskab) og museerne blev således let monumenter over disse gruppers resultater.

Men hvor blev folket, især bønderne, der var langt den største befolkningsgruppe, af i denne sammenhæng? Ja, i de første årtier af provinsmuseernes eksistens kom de jo dér som publikum, enten når de havde fund af aflevere, eller når de var på besøg i købstaden. Men på museerne fandt bønderne aldrig noget om sig selv; og netop i årene efter ca. 1850 og århundredet ud, blev det stadig mere påtrængende for den mere og mere økonomisk og socialt fremgangsrige bonde at finde

70. 1866-rundskrivelsen er trykt i Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1877, p. 22f. – Se også Forchhammer i Samlinger til jydsk Historie og Topografi I, 1866.

sig egen identitet i forhold til sin egen landlige fortid, ikke i forhold til borgerskabets fortid.

Bøndernes frigjorthed og selvsikkerhed vokser langsomt frem gennem sidste halvdel af 1800-tallet, stimuleret af flere ting, f.eks. højskolebevægelsen, og resulterende i andelsbevægelse og friskoleoprettelser m.m., – alle forhold, hvor bønderne sætter sig ud over de etablerede systemer og opretter andre alternativer. Gennem den politiske umyndiggørelse, bønderne var udsat for – til trods for deres økonomiske styrke og numeriske overvægt, vågnede der hos bønderne et ønske om på trods, at manifestere sig som bønder, – være stolte af bondefortiden. Og dens materielle sider var nu – netop i disse år – ved at forsvinde helt, fordi bondesamfundet var ved at indrette sig efter borgerskabets kulturmønstre.

Derfor ser man, i 1800-tallets sidste årtier, at der rundt om i landet – og også i København – skyder museer op for bondestandens gamle kultur; godt nok i sidste øjeblik, hvis man ville redde synlige beviser for gammel indretningsskik, klædedragt, byggeskik m.m. Ud over indsamling af den materielle kultur, startedes der indsamlinger af bondestanden åndlige levn, gamle sagn, overtro, viser m.m.

Denne anden fase af museumsbevægelsen uden for København er endnu ikke bearbejdet i sin helhed. En analyse af de tidligste folkemuseer på landet og deres intentioner og arbejdsbetingelser ville være værdifuld at kunne sætte op overfor den her fremlagte undersøgelse af købstadmuseerne.